

Türkiye'de Küçük Kredi Meselesi

Dr. Amiran Kurtkan

Bundan evvelki tetkiklerimizde [1] küçük sanayiın tarifi ve hususiyetleri ile ekonomik ve sosyolojik ehemmiyeti üzerinde durmuş ve mevzuubahis sektörün mümkün ve muvafık bazı tedbir ve teşebbüslerle inkişaf ettirilmesinden faydalı neticeler husule geleceği kanaatine vâsıl olmuştuk. Bu tedbir ve teşebbüsler üç grupta mü-talâa edilebilirler:

1) Maarif politikası veya malî ve içtimaî politikalar gibi muhtelif sahalara taallük eden ve ancak devlet tarafından ittihaz edilebilecek olan tedbirler.

2) Küçük sanayi erbabının bizzat girişebilecekleri ve bir kooperatif statüsüne tâbi olarak yürütebilecekleri karşılıklı yardımlaşma teşebbüsleri.

3) Münhasıran ne devletin ve ne de küçük sanayi sektörü mensuplarının halledemeyecekleri, fakat bir taraftan teşkilâtlı ve mütehit bir kütle haline gelen küçük sanayi erbabı ile, diğer taraftan, ancak böyle teşkilâatlanmış bir kütleyle münasebete girişebilecek durumda bulunan devlet tarafından müştereken halledilebilecek yardım ve teminat münasebetleri.

İlk iki grup, bu etüdün mevzuu dışında bırakılmıştır.

Bunlardan birinci gruba girenler devletin iktidarı dahilinde bulunan tedbirlerdir. Devlet, bazı kanunlar ihdas ederek küçük sanayi erbabını muayyen vergilerden muaf tutabilir. Birçok şehirlerde veya kasabalarda mektepler açarak yahut seyyar kurslar tertip ederek

---

[1] Bk. Dr. Amiran Kurtkan, Küçük sanayiın tarifi ve iktisadî ehemmiyeti, İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: 21, No: 1 - 4, sf. 280 - 349.

Keza Bk. Dr. Amiran Kurtkan, Türkiye'de küçük sanayiın sosyolojik ehemmiyeti; İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: 20, No: 1 - 4, sf. 165 - 182.

muhtelif sanatların öğrenilmesi hususunda kolaylıklar yaratabilir. Kanunlarla sanat icrasını muayyen şartlara tabi tutabilir, ustalık ve çıraklık münasebetlerini nizamlayabilir. Hattâ, küçük sanayi erbabını bazı sosyal politika tedbirleriyle korumaya da çalışabilir.

İkinci gruba girenler ise, küçük sanayi sektörü mensuplarının karşılıklı yardımlaşma gayesiyle meydana getirebilecekleri teşebbüsler olup, istihsal kooperatifçiliği bu türlü teşebbüslerin güzel bir misalini teşkil etmektedir.

Küçük sanayiinin ekonomik ve sosyolojik bakımlardan haiz olduğu ehemmiyeti belirttikten sonra mevzu bahis sektörün inkişafını temin çarelerini tetkik etme gayesini taşıyan bu etüdün tam olabilmesi için bu üç gruba giren tedbir ve teşebbüslerin hiç birinin tetkikinden sarfınazar edilmemesi gerekirdi. Ancak, mevzuu, bütünü ile ele alıp ayrı ayrı her meseleyi nisbeten sathî olarak incelemek veya tek mesele ile iktifa ederek bunu biraz daha derinlemesine tetkik etmek şıklarından ikincisini tercih etmiş olmamız sebebiyle müteakip izahlarımızda münhasıran küçük kredi meselesi ile meşgul olacağız.

Küçük kredi meselesi, memleketimizde ne devletin ve ne de küçük sanayi sektörü mensuplarının tek başlarına halledebilecekleri bir problem değildir ve bu itibarla da az evvel yaptığımız üçlü tasnifin ancak üçüncü grubuna ithal edilebilecek mahiyettedir. Filhalka, ileride teferruatlı bir şekilde tetkik edileceği gibi küçük kredi meselesinde Türkiye'nin başlıca faal organı olan Halk Bankası, aslı gayesi esnaf ve küçük sanayi erbabına kredi vermekten ibaret bulunan, sermayesinin kısmı âzamı devlet tarafından temin edilmiş bir anonim şirket olup, esnafı doğrudan doğruya değil, müteakib kefalet esasına göre kurulmuş Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin tavassutu ile münasebette bulunmaktadır. Halk Bankasının 1938 tarihinde kurulmasına rağmen, küçük kredi meselesinin muvaffakiyetli bir tatbikata kavuşabilmesinin ancak, Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin kuruluş tarihi olan 1951 den itibaren mümkün olabilmesi, bu meselenin sadece devlet tedbirlerine değil, aynı zamanda esnaf ve küçük sanayi erbabının teşkilatlanma teşebbüslerine de ihtiyaç göstermekte olduğunun en kuvvetli delilini teşkil etmektedir. Bu itibarla müteakip izahlarımızda, küçük kredi meselesi, bilhassa esnaf teşkilâtı ile olan alâkası zaviyesinden ele alınacaktır.

Fakat, tetkik etmek istediğimiz meselenin iyice anlaşılması için evvelâ kullandığımız tabir üzerinde durmak icap ediyor. «Küçük Kredi» ne demektir? Ve «küçük sanayi kredisi» tabiri yerine bu tabiri kullanmamızın sebepleri nelerdir?

Küçük kredi muamelâtı sadece küçük sanayi erbabına kredi temini ile alâkalı muameleleri değil, fakat rantabilite düşüklüğü dolayısıyla hususi teşebbüsün rağbet etmediği bütün kredi muamelâtını ihtiva eder ve bu arada küçük ticaret kredisi ile menkul rehni mukabilinde verilen istihlâk kredileri dahi bu tabirin şümülü içine girer. Binaenaleyh, mevzuu, münhasıran küçük sanayi sektörü ile ilgili bulunan bir etüdde, kredi ile alâkalı bahsin, «küçük kredi» gibi şümüllü bir isim taşınması tenkit konusu edilebilir.

Eğer, memleketimizde, münhasıran küçük sanayi erbabına kredi veren bir banka ve mevzuubahis sektörün münferit mensuplarının bu banka ile kredi muamelelerine girişebilmelerini mümkün kılan sadece küçük sanayi erbabı tarafından meydana getirilmiş bir Kefalet Kooperatifleri teşkilâtı olsaydı, ele aldığımız meselenin bu derece şümüllü bir tarzda isimlendirilmesine mecburiyet hâsıl olmazdı. Halbuki, küçük sanayi erbabının memleketimizde müstakil bir teşkilâtı mevcut olmayıp, bunlar küçük ticaret erbabı ile müşterek kurmuş buldukları esnaf kefalet kooperatifleri vasıtasıyla Halk Bankası nezdinde kredi muamelelerine girişmektedirler. Şu halde, tatbikatta küçük sanayi kredisi ile küçük ticaret kredisi muameleleri birbirine karışmış vaziyette cereyan etmekte ve Halk Bankası neşriyatında da bunlar, müşterek bir isimle «Meslekî Kredi Muameleleri» olarak bahis konusu edilmektedirler.

Binaenaleyh, küçük sanayi erbabının kredi muameleleri için, sırf mevzuubahis zümreye taallük eden hususî bir isim kullanmamıza, tatbikatta bu türlü muameleler henüz bir spesializasyona tâbi tutulmadıkları cihetle imkân mevcut değildir. Böyle olunca da «Küçük Kredi» ve «Meslekî Kredi» tâbirlerinden herhangi birini (müteakip bahislerde kullanmak üzere) tercih etmek mecburiyetinde bulunuyoruz.

«Meslekî Kredi» tâbiri bazı karışıklıklara meydan verebilecek mahiyettedir. İleride belirtileceği gibi sadece esnaf ve küçük sanayi erbabının kredi muamelelerini kavraması gereken bu tâbir «küçük kredi» sayılmalarına imkân bulunmayan bazı orta ve büyük ticaret erbabına verilen kredilerin dahi, aynı kalemde toplanarak küçük

kredilerle birlikte yekûn edilmelerine imkân verebilir ve esas fonksiyonu küçük ticaret ve sanayi erbabına kredi vermekten ibaret bulunan Halk Bankalarının bu fonksiyonlarını ifa şekli hakkında sarîh bir fikir edinmemize mani olabilir. Çünkü, aynı «meslekî» faaliyette bulunan iki şahıstan hangisinin küçük, hangisinin büyük ticaret veya sanayi erbabı olduğunu bunların sırf meslekî faaliyetlerinin nev'ine bakarak anlayabilmek mümkün değildir. Bundan ötürü de «meslekî kredi» tabiri, müphem bir tabirdir.

Halbuki, «Küçük Kredi», kelime mânası itibariyle, kredinin miktarı hakkında daha sarîh bir fikir verebilecek bir tâbirdir ve bu bakımdan tercihe şayandır. Her ne kadar, menkul rehini mukabilinde verilen istihlâk kredilerine de şümulü bulunan geniş bir tâbir olmak gibi bir mahzuru varsa da, Halk Bankalarının, istihlâk kredisi muameleleri ile iştigal etmeyen teşekküller oldukları nazarı dikkate alındığı takdirde, bunun, ehemmiyetli bir mahzur sayılamıyacağı neticesine varılabilir. Bundan ötürü, müteakip izahlarımızda esnaf ve küçük sanayi erbabının kredi muamelelerini topyekûn kasdetmek istediğimiz takdirde «Küçük Kredi», sadece imalât faaliyeti ile iştigal eden esnafın kredi muamelelerini mevzuubahis etmek için ise, «küçük sanayi kredisi» tâbirlerini kullanacağız.

«Küçük Kredi» muamelelerinin muvaffakiyetle yürütülmesinin imkân ve şartlarını tetkike tahsis edilecek olan bu etüdde, mevzuu-muza giren meselelerin hangi zaviyeden ele alınması gerektiğinin tayini, evvelâ şu hususlara dikkat edilmesini gerektirir:

Acaba küçük kredi taleplerinin heyeti umumiyesi içinde istihsal kredisinin ve ticarî kredinin hisseleri ne kadardır? Hangisi daha ehemmiyetli bir mevki işgal etmektedir? Küçük sanayi erbabı «kredi» nin mâna ve ehemmiyetini kavramış ve kredi talep eden bir zümre haline gelmiş midir? Kredi müesseseleri bu talepleri karşılayabilmekte midir? Tefecilik ne durumdadır? Küçük sanayi erbabının şahsî menfaati ile kredi müessesesi arasındaki sıkı alâkayı idrâk şuuruna benzer, aynı müessesenin fonksiyonları ile millî, iktisadî menfaatler arasındaki karşılıklı münasebetin kavranması şeklinde ifade edebileceğimiz bir kollektif şuur, millî iktisat politikasını sevki idare edenlerde mevcut mudur? Bu şuur ne zamandan beri uyanmıştır? Akisleri mevzuatta müşahede edilmekte midir? Millî tasarruf yekûnunun mühim kısmı tercihan diğer sektörlere yatırılıyorsa ve böylece küçük sanayi sektörü aleyhine bir muvazenesizlik

meydana geliyorsa bundan, kredi politikasını yürütenlere, küçük sanayi teşekküllerine ve küçük sanayi erbabının bizzat kendisine isabet eden mesuliyet payları neden ibarettir? Esnaf teşekkülleri-miz, kredi müesseselerimiz, bu teşekküllerin ve müesseselerin tâbi bulunduğu mevzuat, esnafın veya küçük sanayi erbabının çalışma tarzı, zihniyeti, bilgi seviyesi ve sair hususiyetleri itibariyle ne durumda bulunuyoruz?

Bu sualler cevaplandırılmadan küçük sanayi kredisi ile ilgili problemlerimizin teşhisine imkân yoktur. Evvelâ aksaklıkların hangi noktalarda tebarüz ettiğini bilmeliyiz ki islâhat için sarfedebileceğimiz bütün gayretleri o noktalara teksif edebilelim. Bilfarz şehirlerimizdeki zanaatkârlar arasında hâlâ eski loncaların, kanaatkârlık, teşebbüs kabiliyetinden mahrumiyet, yeni usul ve metodlara karşı kayıtsızlık gibi manevi izleri mevcutsa bu izlerin yok edilmesine çalışılmadan bu zümreyi kredi yolu ile kalkındırma tedbirlerine tevessül etmek ve bunda muvaffak olmak mümkün değildir. Eğer köylerimizde kökleşmiş hiç bir küçük sanat bilgisi ve ananesi yoksa köy sanatkârları için kredi tedariki çarelerinin araştırılmasından bir fayda ümit edilemez. Görülüyor ki köy ve şehir mıntıkalarımızın dahi birbirinden tefrik edilmesi ve meselelerinin ayrı ayrı ele alınması lâzımdır.

Türkiye küçük sanayi kredisi problemi etrafında yaptığımız bir anket neticelerinden Adana şehrine ait olanı bu bakımdan ilgi çekicidir. Filhakika neticeleri hakkında müteakip izahlarımızda etraflı malûmat vereceğimiz anketlerden Adana'ya ait varaka ve buna ekli bir rapor [2] loncalar devrinden kalma izlerin Adana şehri zanaatkârlar çevresinde artık tamamen silinmek üzere olduğunu gösteren birer vesika teşkil etmektedirler. Raporunda, eskiden Adana Esnaf Kefalet Kooperatifi teşkilâtı içinde yekpâre bir zümre teşkil eden alıp satıcı (mutavassıt) ve yapıp satıcı (müstahsil) esnaf arasında zamanla bir çözülme ve hizipleşme olduğu belirtilmekte ve Halk Bankasından kredi tedariki imkânlarından lâyikiyle istifade edemiyen müstahsil zümrenin bu kooperatiften ayrılarak «Sanayici Esnafı Kredi Kefalet Kooperatifi» adı altında yeni bir teşekkül meydana getirdikleri ve Türk Ekspres Bank'la kredi muamelelerine giriştik-

[2] Adana «Esnaf Kefalet Kooperatifi» ve «Sanayici Esnafı Kredi Kefalet Kooperatifi»nde yapılan anket röportajları ve bir rapor. Tazim edenler: Orhan Mutlugün, İrfan Çiftdal, (İktisat Fakültesi Talebeleri), Şubat, 1959.

leri bildirilmektedir. Yine aynı raporda, Adana halkının hayat uslûbunda eskisine nazaran müşahade edilen müsbet farkların küçük sanayi sektörü mensuplarını da tahrik ederek onlara fazla kazanç arzusu aşıladığına ve teknikteki ilerlemeleri takip edebilmek için yeni tezgâhlar ve makineler satın alma ihtiyacının da bu zümrenin kredi taleplerinin artmasında müessir olduğuna işaret edilmektedir. Esasen böyle bir tekâmül arzusu ve kazanç gayreti olmasa, Adana küçük sanayi erbabı kendi aralarında birleşebilme ve bir kooperatif kurabilme şuuruna kolay kolay sahip olamazlardı.

Acaba, buna benzer bir inkişafın diğer şehirlerimizde de vukubulması için şartlar müsait midir? Adana sanayici esnafının bir kooperatif halinde birleşebilmelerinde mevzu bahis şehrin esnaf teşkilâtı mı rol oynamıştır? Yoksa Türk Ekspres Bank gibi, aslî fonksiyonu küçük sanayi erbabına kredi vermek olmayan bir banka ile anlaşma neticesini doğuran bu teşkilâtlanma ve birleşme gayreti Esnaf Kefalet Kooperatifinin veya Halk Bankasının müstahsil esnafa karşı hareket tarzından veya esnaf kredisi muamelelerini tanımlayan mevzuatın aksaklıklarından mı doğmaktadır?

Şu halde anketlerimizin neticelerinden edindiğimiz bir tek şehre ait bilgi, bize bazı sualler ilham ediyor ki, bunların yalnız Adana değil, bütün Türkiye için gerekli cevaplarının verilebilmesi evvelâ esnaf teşkilâtlarımızın tarihçesi ve bugünkü durumu, bilâhare esnafın teşkilâtlanma şuuruna tesir eden muhtelif âmiller gözden geçirilmeksizin mümkün olamaz. Bidayette de belirtildiği gibi küçük kredi problemi sadece devlet yardımı ile halli mümkün olmayan fakat esnafın teşkilâtlı ve müttehit bir kütle haline gelmesini zarurî kılan bir problem olduğuna göre evveleminde esnaf teşekküllerinin tekâmül safhaları ile bugünkü durumlarının tetkikine kat'î zaruret vardır.

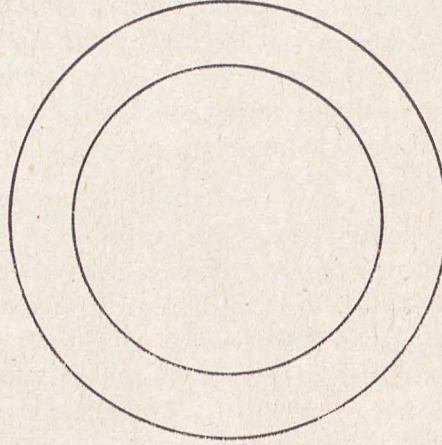
A — Türkiye'de esnaf teşekküllerinin ve küçük kredi meselelerinin tarihçesi :

I — Esnaf ve küçük sanayi teşekkülleri tarihçesi aynı mıdır?

Esnaf teşekkülleri «tâbiri ilk bakışta mevzuumuzun çerçevesi dışında kalan bir mefhuma tekabül ediyor hissini verebilir. Çünkü «esnaf» ile «küçük sanayi erbabı» arasında mutlak bir mutabakat bulabilmek mümkün değildir.

Bir defa «esnaf» tâbiri sadece imal faaliyetleri ile iştigal edenleri değil, mutavassıt durumunda bulunan (yani alıp satan) kimse-leri de şümülüne içine alan geniş bir tâbirdir. Bu noktadan hareket eden bazı müellifler «esnaf» ve «küçük sanayi erbabı» arasındaki yegâne farkı bu tâbirlerin farklı şümül derecelerinde aramakta ve her küçük sanayi erbabının esnaf sayılması lâzım geldiği halde, her esnafın, küçük sanayi faaliyetleri ile iştigal eden bir kimse olmasına lüzum ve imkân mevcut olmadığı hususuna işaret etmektedirler [3].

a) Esnaf ve küçük sanayi erbabının aynı kadroya dahil edilmesi keyfiyeti ve orta çağ ekonomisinin şartları,

Şekil : A

Yukarıdaki izah tarzı, esnaf ve küçük sanayi erbabı arasındaki farkların iç içe iki halka şeklinde gösterebileceğimiz bir şekilde ifade edilmesine müsaittir. İç halkanın dahilinde kalanlar hem küçük sanayi erbabı hem de esnaftırlar. İki halka arasındaki saha ise esnaf sayılabilen fakat küçük sanayi sektörüne mensup bulunmayan

[3] Bk. Emin Atalay Türkiye'de esnaf ve küçük sanatkârlar meselesi, Karınca dergisi, cilt: 22, sayı: 222, sf. 23.

zümreyi ihtiva eder. Bu tefrik tarzı ortaçağın hususiyetleri ile çok iyi telif edilebilir. Çünkü, bilindiği gibi, istihsal ve münakale vası-talarının, arz ve talep mekanizmasını, otomatik bir tarzda işlemeye sevk edebilecek derecede inkişaf etmemiş bulunduğu mezkûr çağda, buhransız, temevvüçsüz ve muvazeneli bir iktisadî hayata kavuşabil-mek için bazı kaideler ihdas edilmiş, bu arada mutavassıtlar müm-kün mertebe ortadan kaldırılmış, narh fiyatları tesbit edilerek rekabete değil müsavi şartlar altında çalışma prensibine dayanan istihsal kaideleri vazedilmişti [4]. Şu halde, ortaçağda bir işletmenin kazancı, fiyat dalgalanmalarından ziyade, istihsal kapasitesine bağlı bulunuyordu. Bu kapasiteyi daraltıp genişletmek ise ancak bir otoritenin kararı ile mümkündü. Üstelik dinî tesirlerin aşladığı kana-atkârlık ve diğergâmlık ahlâkının mevcudiyeti de nazarı dikkate alınırsa bu çağın esnaf mefhumunun sadece geçinebilecek kadar bir kazançla iktifa eden, an'anelere sıkı sıkıya bağlı bir zümreyi ihata ettiği anlaşılır. Gerçi bu zümrenin içinde, büyük tâcirlerin uzak şehirlerden getirdiği malları satan mutavassıtlar da vardı. Fakat buna rağmen mevzuubahis çağda esnaf tabiri bugüne nazaran çok daha fazla homojenlik ifade eden bir tâbirdi ve esnaf zümresi de kazancı, yaşayış tarzı, düşünceleri ve hususiyetleri itibariyle homojen bir zümreydi. Bundan ötürü dış halkanın içinde, muhtelif meşgalelere taallûk eden muhtelif halkalar mevcut olsa da ne iktisadî durumları ve ne de maneî hususiyetleri itibariyle bu tâlî halkalara giren zümreler arasında hiç bir intibaksızlık mevcut değildi ve hepsinin aynı bir kadro içine dahil edilebilmeleri mümkündü.

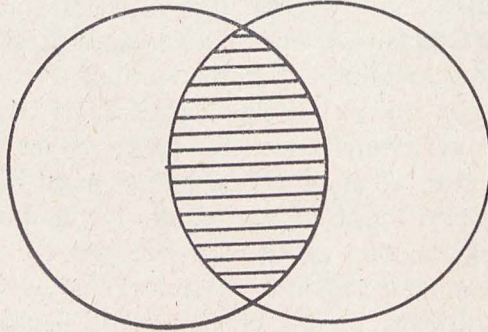
b) Esnaf ve küçük sanayi erbabının aynı kadroya dahil edilmelerindeki imkânsızlık ve bugünkü ekonomik şartlar:

Zamanımızda «esnaf» ve «küçük sanayi erbabı»nın bu bakımdan iç içe halkalar halinde gösterilebilmeleri mümkün değildir ve meselâ her küçük sanatkârın esnaf sayılabileceği iddia edilemez. Şekil (B), bu ifademizi tecessüm ettirebilir. Şöyle ki, şekilde görülen halkalardan biri küçük sanayi sektörünü diğeri esnaf zümresini temsil etmekte ve ortadaki müşterek saha da hem esnaf sayılabilen hem de küçük sanayi sektörünün şümulüne giren işletmelere ait bulunmaktadır. Acaba, «esnaf» ve «küçük sanayi erbabı» arasında za-

[4] Bk: Prof. Ömer Lütfi Barkan, İktisat tarihi, Kitap: II, İstanbul, 1957, Şehir iktisadiyatının hususiyetleri, sf. 137 - 170.

manımızda mevcut farkları belirtebilmek için şekil A'daki iç içe halkaları şekil B'de neden kaydırık? Eğer, «küçük sanayi erbabı» ve «esnaf»ın hususiyetleri aynı kriterlere göre tayin edilmiş olsaydı, böyle bir kaydırma ameliyesine tevessül edemeyecektik. Halbuki bu kriterler zamanımızda farklıdır ve herhangi bir işletmenin küçük sanayi işletmesi sayılıp sayılmıyacağını anlayabilmek için onun faaliyet tarzına ve cesametine baktığımız halde, esnaflığı tayin eden kriter işletmenin ve işletme faaliyetlerinin hususiyetlerinden

Şekil : B

ziyade, bu faaliyetin kazanç» olarak ifade edebileceğimiz neticesini tayine yarayabilecek muamele ölçüleridir. Binaenaleyh esnaf sayılıp sayılmama bakımından işletmenin cesameti değil, muamele hacminin nakdî ifadesi mühimdir. Nitekim «esnaf»la ilgili bütün kanunî hükümlerde bu hususiyeti müşahede etmek mümkündür.

Şu halde, bir işletme hem faaliyet şekli ve hususiyetleri bakımından küçük sanayi sektörüne dahil edilebilecek durumda bulunuyor, hem de muamele hacmi itibarıyla «esnaf» sayılabilecek bir seviye arz ediyorsa, bu işletmenin Şekil B'deki yeri iki dairenin müşterek sahasını teşkil eden taranmış kısımdır. Meselâ muamele ölçüleri gelir vergisine [5] tabi olmasını icap ettirmeyecek (yani esnaf muaflığından istifade etmesine imkân verecek) derecede düşük bulunan bir tatlıcı, hem esnaftır hem de işletmesinin mahiyeti icabı küçük sanayi erbabıdır. Buna mukabil bir işletmenin sahibi mevzu bahis vasıflardan yalnız birine veya diğerine sahip olduğu takdirde ise, ya küçük sanayi erbabı veya esnaf sayılacaktır.

Muamele ölçüleri gelir vergisine tâbi olmasını gerektirecek derecede yüksek bulunan bir kuyumcu işinin ve işletmesinin mahiyeti icabı küçük sanayi erbabı olduğu halde esnaf değildir. Muamele ölçüleri çok düşük bulunan bir mahalle bakkalı ise esnaftır, fakat küçük sanayi erbabı sayılmasına faaliyetinin hususiyetleri icabı imkân yoktur.

Görülüyor ki, küçük sanayi işletmesinin evsafı işletme bünyesine, bu işletme sahibinin esnaf sayılıp sayılmaması keyfiyeti ise muamelâtının hacmine göre taayyün etmektedir. Muamele hacmi ve kâr, zamanımızda sadece işletme faaliyetlerinin bünyevî hususiyetlerine değil, fakat aynı zamanda arz ve talep şartlarına tâbi olduğu cihetle, bir küçük sanayi işletmesinin bünyevî vasıflarında hiç bir değişme olmadığı halde, piyasa durumuna göre zaman zaman esnaf hükümlerinin şümulüne girmesi veya bu hükümlerin şümulünden çıkması mümkündür.

Demek ki, «esnaf» ve «küçük sanayi erbabı»nın hususiyetlerini tayin eden kriterler birbirinden farklıdır ve bu etüdüün mevzuu ise münhasıran küçük sanayi sektörüne ait bazı sosyolojik meselelere taallük etmektedir. Binaenaleyh bu bahiste esnaf teşekküllerinin tarihçesini niçin ele aldığımız sorulabilir. Madem ki mevzuumuz küçük sanayi sektörünü ilgilendirmektedir. O halde bir teşkilât tarihçesinin tetkiki lâzımsa bu ancak küçük sanayi erbabının meydana getirdiği teşekküllerin tarihçesi olmalı değil midir? Fakat az evvel ortaçağ esnafı hakkında verdiğimiz kısa izahat, bu iki tarihçenin, (yani esnaf teşekkülleri ve küçük sanayi teşekkülleri tarihçesinin) birbirinden tefrikine imkân olmadığını göstermeğe kâfi bulunduğu cihetle müteakip izahlarımızda «esnaf teşekkülleri» ve «esnaf» tabirlerini kullanmaktan çekinmiyeceğiz.

II — Esnaf teşekküllerimizin geçirdiği safhalar ve küçük kredi imkânları:

Esnaf teşekküllerimizin tarihçesi iki devrede incelenebilir:

1 — İmparatorluk devri (1299 - 1923).

[5] Bu etüd, 5421 sayılı Gelir Vergisi Kanununun meriyette bulunduğu tarihte hazırlanmıştır. Maamafih mevzuubahis kanundaki esnaflığı tayin eden muamele hadlerinin zamanla değiştirilmiş olması esnaf mefhumunun düşük kazanç keyfiyeti ile olan ilgisine hâlel getiremez.

2 — Cumhuriyet devri (1923 - 1962).

İmparatorluk devrini de iki tâli kısma bölmek mümkündür:

- a) II. Meşrutiyete kadar (1299 - 1908).
- b) Meşrutiyetten Cumhuriyete kadar (1908 - 1923).

Şimdi bu devreleri ayrı ayrı ele alarak her birinde esnaf teşkilâtının ne gibi hususiyetler arzettiğini, esnaf kredisi probleminin nasıl tezahür ettiğini ve ne şekilde halledildiğini tesbite çalışalım.

Esnaf ve küçük sanayi erbabı, tüccara ve büyük sanayi işletmesi sahibine nazaran daha az kazançlı oldukları ve kredi müesseseleri nezdinde itimada lâayık sayılabilmek bakımından daha gayri müsait bir durum arzettikleri cihetle, kredi taleplerinin müsbet karşılanabilmesi ancak teşkilâtları ve birbirine dayanan, kuvvetli, mütesanit bir kütle haline gelebilmeleri ile mümkündür. Hattâ bu zümrenin yalnız kredi dâvasının değil, bütün müşterek dâvalarının halledilebilmesi kuvvetli bir teşkilâta sahip olmalarına lüzum hissettirir. Ancak, bir taraftan bu teşkilâtın şekli ve fonksiyonları, diğer taraftan esnafın halli gereken müşterek meseleleri zaman zaman farklı hususiyetler arzemiştir. Binaenaleyh, acaba, bütün diğer müşterek problemler arasında bir ihtiyaç ve dâva olarak kredi ne zaman ortaya çıkmıştır? Bu ihtiyacın karşılanması muhtelif tarihî devrelerde ne gibi teşkilât şekilleri içinde ve nasıl başarılmıştır? Bugüne gelinceye kadar «esnaf teşkilâtı» ve «esnafa kredi tedariki problemi» arasındaki karşılıklı münasebetler nasıl bir seyir takip etmiştir? Esnaf teşkilâtında vukubulan tahavvüllerin bugüne kadar ki inkışaf seyri tetkik edilmeksizin esnaf ve küçük sanayi erbabının krediye taallük eden bugünkü problemlerinin teşhisine imkân yoktur. Bu sebeple, aşağıda Türk esnaf teşkilâtının tarihçesini kısaca gözden geçireceğiz.

a) Meşrutiyete kadar esnaf teşkilâtı ve kredi imkânları.

Türk cemiyetinde en eski esnaf teşkilâtı olarak Ahîler müşahede edilmekte ve bu husustaki mütalâalar hemen hemen daima bu teşkilât hakkında bilgi ihtiva eden en eski vesikalar olan Fütüvvetnameler'e istinat ettirilmektedir. Filhakika, son derece ehemmiyetsiz bir çok hadiselerden bazan uzun uzadıya bahseden tarihçiler büyük bir kitlenin hayatına ve hattâ bütün memleketin iktisadî

düzenine taallük eden esnaf teşkilâtı konusunda alâkasızlık göstermişlerdir. Bu sebeple esnaf kitlesi içinde okuyup yazabilenler tarafından kaleme alınmış olup, esnaf teşekküllerinin gayelerini, mahiyetlerini ve merasimlerini bildiren Fütüvvetnameler, güvenilir yegâne bilgi kaynaklarını teşkil etmektedirler [6].

Ahîlik teşkilâtının Osmanlı devletinin teşekkülünden evvelki devirlerde dahi mevcut olduğu ve bu devletin teşekkülünde bir rol oynadığı bilinmektedir. Esasen bu teşkilât sadece iktisadî değil aynı zamanda siyasî ve dinî bir karaktere de sahip bulunuyordu. Bazı müellifler (Fuat Köprülü) Ahîlik ve ehli fütüvvet'in tarihin muayyen bir devresinde yanyana yaşamış bulunan ayrı ayrı teşekküller olduğunu ileri sürmekte iseler de fütüvvetnamelerin orijinal nüshalarında bu iki tâbirin müteradif olarak kullanılmış olması, bu düşüncenin hatalı olduğunu göstermektedir [7]. Zenaat erbabının ve esnafın meydana getirdikleri meslekî teşekküllerin dinî bir kisveye bürünmesi sebepsiz değildi. Orta çağlardaki sosyal sınıflar ehramımızı tetkik edecek olursak sırasıyla şu tabakaların mevcudiyetini müşahede ederiz:

- 1 — Kılıç erbabı.
- 2 — Kalem erbabı.
- 3 — Reaya.
- 4 — Ticaret ve sanat erbabı.

Görülüyor ki, devrin istihsal faaliyetleri ile doğrudan doğruya alâkalı bulunan zümreler alt tabakayı teşkil etmektedirler. İktisadî faaliyetlerin hor görüldüğü böyle bir devirde bu faaliyetleri icra eden kimselerin kendi aralarında tamamen meslekî mahiyette bir teşkilât meydana getirebilmeleri de ne din adamlarının ve ne de devlet otoritesinin tasvip edeceği bir hareket olamazdı. İhtimal Ahîlerin teşkilâtlarına «bir tarikat kisvesi giydirmelerinin ve bu sayede gerçek maksat ve gayelerini saklamak çaresini bulmalarının» sebebi budur [8].

[6] İlhan Taus, Ahiler, Ankara 1957, sf. 16.

[7] Bk: İktisadî inhitat tarihimizin ahlâk ve zihniyet meseleleri, Dr. Sabri F. Ülgener, İstanbul 1951, sf. 205.

[8] İlhan Tarus, Ahiler, Ankara 1957.

Bu dinî kisve, zamanla esas gayeyi ikinci plâna iterek teşkilâta tamamen dinî bir mahiyet vermiştir. Böylece aynı teşkilât daha sonraları iktisadî hayatın ve devrin ihtiyaçlarına ayak uyduramıyacak hâle gelerek esnaf zümresini bir gelenekler ve âdetler çemberi içinde hapsedmiş; onun hareket ve inkişaf serbestisini kısmış ve garptaki meslekdaşları sermayelerini arttırarak sosyal sınıflar ehramında yukarıya doğru yer değiştirme şuuruna kavuşurken ve kapitalizm yolunda ilk adımları atarken, kanaatkâr ve muhafazakâr Türk esnafı ve zanaatkârları gittikçe gerilemek yolunu tutmuşlardır.

Garp esnafı iktisadî hayata bizzat istikamet verebilmek için gündelik zevklerden kendini mahrum ederek sermaye teraküm ettirdiği ve seri istihsal metodlarına geçebildiği, böylece, eşyanın kalitesinden ziyade istihsal miktarına ve fiyata göre taayyün eden bir kâr mefhumunu ustalığa dayanan kalite mefhumu yerine ikame ederek müşahhas belirtiler halinde tebarüz etmesi gereken kayıtlardan kurtulup mücerret bir sayı ve hesap anlayışına yükselebildiği halde, Türk esnaf çevrelerinde hâkim olan doğruluk, kaliteye ehemmiyet verme ve kanaatkârlık akideleri bizde böyle bir inkişafın gerçekleşmesine engel olmuştur.

Diğer taraftan, yakın zamanlara gelinceye kadar her türlü faaliyet sahasında tatbik edilegelmekte olan «gedik» usulünün mevcudiyeti de esnafın hareket kabiliyetini baltalayıcı ve yok edici bir tesir yaratmıştır. Gedik usulü, hangi malların nerede satılacağını veya hangi sanatların hangi semtlerde yapılacağını ticaretgâh veya sanatgâh olarak kullanılan binaların dahi tasrihi suretiyle tayin eden ve yer ve meslek değiştirmeleri müsaadeye tâbi tutan bir sistem olup, gedik kelimesi «icrayı sanat ve ticaret edebilmek selâhiyeti» mânasına kullanılıyordu [9].

Maamafih, gedik kelimesinin ifade ettiği mâna zamanla değişmiştir. «Usulü inhisarın bidayeti olan takriben 1140 tarihinde esnafın adedi (ustalık) namiyle tahdit olunmuş ise de sonraları gedik namını almış ve gedik tabirinden âlâtı sınaie murad olunmuştur. Çünkü esnaftan biri terki sanat ettiğinde kendisinin mâlik olduğu

[9] Bk: Mehmet Sıtkı, Defteri Hakani Nezareti, Senedatı Umumiye İdaresi, Dersaadet kısmı mümeyyizi evveli, Gedikler.

ustalık hakkını esnaf içinden yetişmiş bir kalfaya verdiği vakit, âlât ve edevatı sinaiyesini dahi satmış veyahut esnaftan vefat edenlerin yerine getirilen ustadan müteveffanın veresesi tarafına bir miktar akça alıverilerek âlâtı sinaiyesi devri teslim edilmiştir ki böyle ustalık hakkıyla beraber alınıp satılan veya devri teslim edilen alâtı sinaiyeye beynel esnaf gedik denilmiş ve gitgide gedik namı altında ustalık hakkıyla alâtı sinaiye birleştirilerek, birisi alâtı sinaiyesini vermeyip bir başkasına yalnız ustalık hakkını terkettiği veyahut vefat eden esnafın alâtı sinaiyesi olmadığı halde yalnız ustalık hakkını bir başkasına verdiği veyahut bir sanat ve ticarete revaç görülmesi üzerine ol sanat ve ticaretin tevsii maksadiyle haricden bazı kimselerin dahi icrai sanat ve ticaret etmelerine müsaade edildiği vakit bunlar hep gedik sahibi olmak üzere esnaf defterlerine kaydedilmiştir.» [10].

Bu sistem mülkiyet hakkına dahi müdahale ediyor; kiralardan sabit bir seviyede tutulmasını âmir bulunduğu gibi, bir dükkân bir defa hangi nev'i esnafa kiralanmışsa, bundan böyle başka bir sanat faaliyetinin o dükkân içinde icrasına imkân vermeyecek bir tarzda kiralanabileceği kaidelerini de ihtiva ediyordu.

Görülüyor ki Ahi teşkilâtının kanaatkârlık ve kaliteye ehemmiyet atfetme kaideleri gibi münhasıran esnaf ve zanaatkarlar zaviyesinden mütalâası mümkün istihsal takyidatı gedik sistemi ile daha da şümüllü bir mahiyet almış ve bütün sanat branşlarında, istihsal faaliyetlerine otoriter bir tarzda müdahale prensibi ve istihlâke göre âyarlama esası hâkim olmuştur. Ahi teşkilâtına hâkim bulunan dinî atmosferin biraz sıyrılması ile zamanla Hıristiyan esnafı da içine alabilen Loncalar'ın kurulduğu ve Loncalarda meslekî bir teşkilât karakterinin daha mütebariz olduğu görülüyor. Fakat bütün şekil değişmelerine rağmen esnafa hâkim olan ruh ve düşünce çok yakın zamanlara kadar, Ahiler devrinin izlerini taşımış ve böylece, kendiliğinden hiç bir teşebbüse girişemiyen, hesapçı zihniyete yabancı, görenek, ve geleneğe bağlı, yeniliğe müteveccih bir istihsal anlayışından mahrum bir esnaf ve zanaatkâr tipi loncalar devrinde de geniş ölçüde müşahede edilen bir tip olmak vasfını muhafaza etmiştir.

[10] Aynı eser, sf. 19.

Şimdi, esnaf teşkilâtının hususiyetlerini kısaca gözden geçirdiğimiz II Meşrutiyetten önceki devrenin esnaf kredisi problemi üzerinde durabiliriz. Acaba bu devrede esnafa kredi tedarikinin bir millî problem ve dâva sayılabilecek derecede ehemmiyet arzedebilmesi mümkün müdür? Bu suale müsbet cevap verilemez. Çünkü bu devrin istihsal faaliyetlerine hâkim olan şu dört esas vasıf, esnafın krediye ihtiyaç duymasını önlüyordu:

1) İstihsal faaliyetlerinde san'at ön plânda tutuluyor, bu itibarla da sermaye tâli bir ehemmiyet arz ediyordu. Çok mal imal edilecek yerde az, fakat kaliteli mal imal edilmesi esası, esnaf teşekküllerinin dahilî nizamlarında daima yer bulan bir prensip vasfını taşıyordu. Bundan ötürü işletmeler, sermaye kesafeti düşük sanat işletmeleri mahiyetindeydi ve sermayeye duyulan ihtiyaç da mahduttu.

2) Üstelik bu mahdut sermayenin de hariçten tedarikine çok defa lüzum kalmıyordu. Çünkü her hangi bir sanatı icra edebilmek için o sanatın ehli olmak şarttı ve bu da muayyen çıraklık ve kalfalık safhalarını geçirmekle mümkündü. Ustalık ehliyetini iktisap edinceye kadar geçen bu müddetlerin uzun bir süreyi kapladığı (kuyumculuk gibi bazı mesleklerde 20 sene) ve çırak ve kalfaların bir çok ihtiyaçlarının da usta tarafından temin edilmesini emreden kaide ve ananelerin mevcudiyeti düşünülecek olursa ustalığa hak kazanan kalfanın tesis sermayesine çok defa bizatihî sahip bulunacağı tahmin edilebilir.

3) Kanaatkârlığın, görenekçiliğin ve kâr peşinde koşmayı günah sayan bir zihniyetin mevcudiyeti, işleri genişletmeye ve bundan ötürü sermaye ihtiyacı duymaya mani idi.

4) Nihayet gedik usulü dahi, iş ve meslek değiştirme teşebbüslerini baltalayıcı tesirleri ile sermayeye ihtiyaç duyulmasını önleyici bir tesir icra ediyordu.

Fakat bütün bunlara rağmen esnafın krediye hiç bir suretle ihtiyaç hissetmediğini iddia etmek mümkün değildir. Ancak, bir taraftan yukarıda mevzu bahis ettiğimiz sebeplerin tesiri altında kredi talebinin zayıf bir ölçüde tezahür edişi, diğer taraftan esnaf teşekküllerinin karşılıklı yardımlaşma esasına müstenit kapalı teşekkül-

ler oluşu, bu zayıf taleplerin teşkilât içinde (dışarıya aksetmeksizin) karşılanabilmesi imkânını yaratıyordu. Nitekim, «Orta Sandığı» müessesesi esnafın kredi taleplerini karşılayan bir müessese olup, bizatihî esnaf tarafından yapılan teberruların ve ödenen aidatın, yine esnaf arasında karşılıklı yardımlaşma gayelerinin tahakkuku uğruna harcanması için kurulmuş bulunuyordu. Sandık bir mütevellinin idare ve muhafazasında olup, mütevelli, loncada esnafa karşı sandık hesaplarından mesul ve yıl sonlarında hesap vermeye mecburdu [11]. Bu hesaplar, (esnaf tarafından seçilip, kadılar tarafından tasdik edilen ve hükûmetle esnaf arasında mutavassıt durumunda bulunan) kethüdalarla, (yine esnaf tarafından seçilen ve kethüda ile esnaf arasında irtibat temin eden) yiğitbaşlarının riyasetinde loncada toplanan esnaf ihtiyarları tarafından incelenmekte ve sandığa teberru edilen paralar, ihtiyacı olan esnafa ibraz edilerek neması felâkete uğrayanlara, hastalara yardım ve vefat edenlerin cenaze masraflarını temin etmek, dinî günlerde esnafa yemek dağıtmak ve mevlût okutmak gibi maksatlara harcanmaktaydı [12].

Görülüyor ki, Orta Sandığı esnafa münhasıran işletme veya tesis kredisi temini gayesiyle kurulmuş değildi. İcabında istihsal ihtiyaçları için dahi borç para veren bu sandık, esnaf arasında bir karşılıklı yardımlaşma teşkilâtı olup, yegâne fonksiyonu istihsal kredisi vermekten ibaret bulunmuyordu.

Netice itibariyle, Meşrutiyetten önceki devrede, istihsal kredisinin ancak pek zayıf ölçüde hissedilen bir ihtiyaç olduğunu, bu ihtiyacın meslek teşekkülleri içinde ve bu teşekküllerin kendi imkânları ile karşılandığını ifade edebilir ve Meşrutiyetten sonraki safhanın tetkikine geçebiliriz.

b) Meşrutiyetten Cumhuriyete kadar esnaf teşkilâtı ve kredi imkânları.

II. Meşrutiyetin ilânı esnaf teşkilâtı tarihçesinde bir dönüm noktası teşkil eder. O vakte kadar, her türlü cemiyet ve toplantının mutlakiyeti devirme gayesi ile yapıldığını tevehhüm eden saltanat

[11] Kâmuran Görkem, Türklerde eski esnafın orta sandığı, esnaf sandığı ve Lonca heyeti, Karınca, yıl 13. sayı 121 (Ocak 1947), sf. 28.

[12] Kâzım Yorulmaz, Esnaf Neleri Bilmelidir? İst. 1947, sf. 15.

idaresi, dahilî siyasetini geniş bir hafiye teşkilâtına dayandırıyor ve siyasî hiç bir maksatla telifine imkân bulunmayan toplantılarda dahi hafiyeler bulunduruyordu.

İşte, meşrutiyetin ilânını müteakip meriyete konulan, esnaf ve zanaatkârların (muamelâtı Şehremaneti'nin nezareti altında cereyan etmek üzere) ayrı ayrı cemiyetler kurabilmelerine cevaz veren 12 Şubat 1325 (1911) tarihli Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi ve bu talimatnamenin hükümlerini taşraya da teşmil eden 24 Nisan 1328 tarihli irade, o vakte kadar mutlakiyet idaresinin tazyiki altında bulunan halkın cemiyet mefhumu ve cemiyetlerin fonksiyonları hakkında en ufak bir fikre dahi sahip bulunmamaları sebebiyle, müsbet bir netice hâsıl edebilmekten uzak kalmıştır. Mezkûr talimatnamenin hükümlerine dayanılarak kurulan cemiyetlerin kuruluş şekillerini ve muvaffakiyetsizlik sebeplerini izah eden bir raporun aşağıya naklettığımız bir kaç satırı bu hususta bir fikir verebilir [13].

«Neşvei hürriyetle sermest yekpâre bir kütle haline gelen milletin her zümresi akli erdiği derecede birer teşekkül vücude getiriyor, gidiyordu. Müsbet hiç bir iş görülemiyerek hayhuy ile geçen bu mühmel zamanda, sarayca ihsanı şâhâne mahiyetinde bendegâna tevcih edilmiş olan esnaf kâhyalıkları derhal ortadan kalktığı için başsız kalan esnaf başlarının çarelerine bakmak üzere birer cemiyet vücuda getirmeye başladılar. En evvel ekmekçiler cemiyeti teşekkül etti. Cemiyetlerin sureti teşekkül ve şekli idaresi hakkında o vakte kadar hiç bir kaydı kanunî vazedilmemiş olduğu için hali iptidaîde vücude gelen bu cemiyet bir baş olabilmek hülyasiyle geçinen safdil bazı heveskârânı harekete getirmeğe kâfi geldi.

Derhal, elinde beş on kuruşu bulunan esnaf mütehayyizanından biri, başına topladığı beş on esnafa kendini reis intihap ettirerek bu suretle yüzlerce esnaf cemiyetleri vücude geldi. Aynı zümreden esnafın bir kısmı bir kahvede, diğer kısmı bir kahvede toplanarak aynı nam ve maksatla bir günde iki, hattâ üç dört cemiyetin teşekkül eylediği görüldü. O vakit reisi idarede bulunan hükümetin vaziyeti kavrayamaması yüzünden bu kabil garibeler bir müddet devam etti. Fakat vücude gelen teşekküller hali tabiîde inhilâl

[13] Bk: Kâzım Yorulmaz, Esnaf Neleri Bilmelidir? İst. 1947, sf. 27.

etti, gitti, müsbet bir sahada istismar olunması icap eden say, sermaye, vakit de böylece heder edildi.....»

Ancak, bu neticenin mesuliyetini münhasıran mutlakiyet idaresine yüklemek acaba doğru mudur? Mutlakiyet idaresinin sıkı baskısı olmasaydı, esnaf ve zanaat erbabı serbest iradelerini kullanarak bir teşkilât meydana getirme ve iktisadî durumlarını kuvvetlendirmek üzere harekete geçme şuuruna kavuşabilirler miydi? XVIII. asırdanberi Avrupa âlemi ile vaki siyasî ve iktisadî temaslarımız nasıl bir seyir takip ediyor ve bunun esnaf zümresi üzerinde ne gibi tesirleri müşahede ediliyordu?

Görülüyor ki mesele, 1908 den çok daha evvelki siyasî ve iktisadî inkişafın bir taraftan haricî, diğer taraftan dahilî âmillerinin nazarı dikkate alınması suretiyle izah edilebilecektir. Haricî tesirler gözönüne alınırsa, esnaf ve küçük sanayi erbabının modern mânada teşkilâtlanma imkânlarından ve iktisaden kuvvetlenebilme şansından mahrum kalmış, olmasında, siyasî nüfuzumuzun zayıflamış olmasının büyük tesiri bulunduğu görülür. Osmanlı tarihinde Himaye Devri diye adlandırılan ve Sultan Mahmut ile Mehmet Ali mücadelesine Avrupa devletlerinin tavassutları ile başlayan devre, daha ziyade küçük sanayi işletmelerine dayanan millî sanayiimizin inhitatı için gerekli bütün şartları ihtiva etmektedir [14]. Filhakika XVIII. asırdanberi Osmanlı İmparatorluğunu istilâ etmeğe çalışan Rusya ile, bu ülkenin iktisadî bakımdan istismarını kendilerine gaye edinmiş bulunan Avrupa Devletlerinin menfaatleri çatışıyordu. Garp devletleri, Osmanlı İmparatorluğunun siyasî ve iktisadî bakımlardan kuvvetlenmesini arzu etmedikleri için zaman zaman Çarlık Rusya'nın tecavüzleri veya dahilî isyanlar ile hırpalanmasına müsaade etmekle beraber, Lehistan gibi tamamen ortadan kalkması ihtimalinin de gerçekleşmesine meydan vermemek üzere bu çatışmalara müdahale ediyorlar, Rusya'nın daima bir bahane olarak öne sürdüğü Osmanlı Hıristiyan tebeasının daha adilâne bir tarzda idaresi taleplerini yerine getirmek üzere de Bâbîâlî'ye tazyikte bulunuyorlardı. Bu tazyiklerin tesiriyle 1839 da Osmanlı Teşkilâtı Esasîyesi'ni temelinden değiştiren ve Hıristiyan tebaanın haklarını koruyan tanzimat fermânı ilân edilmiş, bu hattın muhteviyatı da İs-

[14] Bk: Yusuf Kemal Tengirşenk, Tanzimat devrinde Osmanlı Devletinin haricî ticaret siyaseti, Tanzimat kitabı içinde, İstanbul 1940, sf. 289 - 320.

tanbul'da bulunan elçilere «ilelebed bekasına şahit» olmaları için resmen bildirilmiş, böylece Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğunun dahilî işlerine müdahale hususunda tam mânasiyle hak sahibi duruma getirilmişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu üzerinde siyasî ve iktisadî menfaatlerin çatışmasından ibaret bulunan ve siyasî muharrirler tarafından «Şark Meselesi» diye adlandırılan mesele, hakikatte sadece millî kudret ve hâkimiyetimizin değil, fakat aynı zamanda millî sanayimizin de inhitatı sebeplerini ihata edebilecek derecede ehemmiyet taşımaktadır ve küçük sanayimizin inhitat seyri ile olan yakın alakasını şu bir kaç noktada hülâsa etmek mümkündür:

1 — XVIII. asırda Osmanlı ülkelerinde küçük sanat ve deniz ticareti henüz sönmüş değildi. Gerçi XVII. asırdan itibaren deniz ticareti yavaş yavaş Rum tebaanın eline geçmeğe başlamıştı [15]. Fakat garpta buhar kuvvetinin keşfi ile imâl ve münakale sanayiine tatbiki şarkın küçük sanayii ve yelkenli deniz vasıtaları ile deve kervanları için hezimetlerle dolu bir istikbalin başlangıcı oldu. Avrupa devletlerinin müdahale politikası ve kapitülasyonların hükümleri yerli küçük sanayi mamûllerinin yüksek gümrüklerle himaye olunmasına mani teşkil ediyordu. Bu yüzden ferdî gelirler ve millî gelir azalmaya yüz tuttu ve Avrupa ile olan ticaret muvazenesi de Osmanlı İmparatorluğu aleyhine bozuldu. Bu iktisadî gerileme bir taraftan küçük sanayi inhitatına sebebiyet verirken diğer taraftan ancak devlet eliyle alınacak (Mektepler, Eğitim Kursları ve sergiler açılması, malzeme tedariki vs.) tedbirlerin ittihazına da malî imkânsızlıklar dolayısıyla mani olarak bu inhitatın süratlenmesini intaç ediyordu. Esas itibariyle küçük sanat vasfı arzeden sanayimizin inhitat sebeplerini inceleyen bir mütefekkir, 1922 de kaleme aldığı bir eserde, bu inhitatın meydana gelişinde kapitülasyonların tesirinin tâli olduğuna işaret ediyor ve asıl «bilgisizlik» faktörü üzerinde duurlması lâzım geldiğinden bahisle, bizde imâlî bilinmeyen veya becerilemeyen malların gümrüklerinin arttırılmasından hiçbir netice elde edilemeyeceğini belirtiyordu [16].

[15] Bk: Tarih III, Hazırlayanlar: Türk tarihi tetkik cemiyeti reisi ve âzaları... sf. 117.

[16] Bk: «Memlekette def'aten her şubei sanayie ait cesim fabrikalar kurmak mümkün değildir. Evvelâ pek azim bir sermayeye, saniyen pek derin bir vukufu fenniye lüzum vardır. Sermayei milliyemiz ve malûmatı fenniyemiz ise bu emri âzimin tatbikine aslâ müsait değildir.» Sanayimizin esbabı inhitatı ve terakkisi çareleri, H. Vasıf, 1922, sf. 75.

Binaenaleyh, sınaî istihsali arttırmak ve küçük sanayiimizi inhitattan kurtarmak, sermayeye olduğu kadar bilgiye de ihtiyaç hissettiriyordu. Halbuki millî gelir azalmış, dış borçlar zamanla artmış, devletin iktisadî kudreti istihsal faaliyetlerini modernize etmeğe ve müstahsil zümrenin bilgi seviyesini yükseltecek plân ve programları gerçekleştirmeye kifayet etmeyecek derecede zayıflamış bulunuyordu.

2 — Esasen Tanzimattan sonra zevkler ve âdetler de değişmeğe başlamış ve bu yüzden yerli küçük sanayiın mamûllerinden ziyade Avrupa malları talep edilir olmuştı. Bu devrede Avrupa mallarının sürümünün ne derece arttığını Terakki mecmuasının 5 No. lı sayısında çıkan bir kadın okuyucunun mektubundan alınan şu satırlar çok iyi tasvir etmektedir; «Frenk işi deyu beş kurusluk şeyi liralarla alıyoruz. Bu modalar çıkmadan çıplak mı gezer idik?» [17].

Zevklerdeki ve taleplerdeki bu değişiklik yalnız kiyafete inhisar etmemekte, ev eşyası da baştanbaşa değişmekte, eşyaların şekli ve döşenme tarzı «Avrupaî»leşmekte ve bu durum yerli küçük sanayi için kuvvetli bir darbe teşkil etmektedir.

3 — Garp kapitalizmi sadece kendi mamûllerini sürmekle değil, fakat yerli ham maddeleri çekmekle de imparatorluğu iktisaden sömürmektedir. (Meselâ eskiden yerli köy sanatlarının ham maddesini teşkil eden kozalar artık Avrupa müesseseleri tarafından satın alınmaktadır. Avrupa ipek ipliği imalâthaneleri büyük mikyasta ve ucuza imalât yaparak daha çok kâr ettiklerinden kozaya verdikleri fiyat, köylüyü tatmin etmekte ve onu kozadan ipek ipliği imal edecek yerde, kozayı satmaya, sevketmekte, böylece ipekli sanayiimiz de sukut etmeye başlamış bulunmaktadır [18].

4 — Uzvi bir şekilde inkişafa mazhar olabilecek küçük sanayi subeleri dahi, dahilî gümrüklerin yıkıcı tesirleri altında bu inkişaftan mahrum kalmışlardır.

[17] Bk: Tanzimatta içtimai hayat, Z. F. Fındıkoğlu, Tanzimat kitabından ayrı basım, İstanbul 1940, sf. 33.

[18] Bk: Tanzimat ve sanayiimiz, Ömer Celâl Sarç, Tanzimat kitabı içinde, sf. 423.

Görülüyor ki karşılıklı olarak birbirine tesir eden ve küçük sanayi yıkılmasını intaç eden siyasî ve iktisadî zaaf âmilleri 1908'e tekaddüm eden senelerin koyu istibdat atmosferi ile de birleşince her türlü esnaf teşekküllerinin teşkilini imkânsız kılacak bütün şartlar tamamlanmış oluyordu. Yani esnaf zümresi, hiç bir teşkilâtlanma gayreti ile islâh edemiyeceğine kani bulunduğu menfî iktisadî şartlar içinde, teşkilâtlanmadan esasen müsbet bir netice ümit edebilecek durumda olmadığı gibi, böyle bir mücadele gayretinin istibdat idaresince de hoş görülmeceği muhakkaktı. Diğer taraftan eski lonca teşkilâtının dahi normal fonksiyonlarını ifa kabiliyetini bu şartlar altında çoktan kaybetmiş olduğuna hükmedilebilir. Çünkü loncalar ancak iktisadî şartlar müstakar olduğu takdirde rollerini ifa edebilecek teşekküllerdi. Esasen kapitalizm çağının eski esnaf teşkilâtı için darbe olarak vasıflandırılmaya lâyık yıkıcı tesirleri de rekabete dayanan bir sistem olmasından ileri gelmiştir. Çünkü eski küçük sanayi sektörü mensuplarının meydana getirdikleri «cemaat» sayılabilecek kapalı teşekküller rekabete dayanan bir piyasada hiç bir iş görmeye muktedir olmadıkları gibi bu teşekküllere mensup bulunan esnaf da serbest bir şekilde kendi iradelerini kullanarak iktisadî sukutlarını önleyecek tedbirleri ittihaz etmek üzere teşkilâtlanmaya ve mücadele etmeye muktedir değillerdi.

Binaenaleyh, 12 Şubat 1325 tarihli esnaf cemiyetleri talimatnamesinin bahsettiği serbestiye rağmen esnaf tarafından meydana getirilen cemiyetlerin hiç bir iş yapmadan dağılmalarında sadece istibdat idaresinin uzun yıllar süren ve halkı teşkilâtlanma şuurundan mahrum bırakan tesirleri değil, fakat daha ziyade sosyal şekiller ve o şekillere tekabül eden psikolojik atmosfer değişmediği halde iktisadî şartların değişmiş olması müessir olmuştur; diyebiliriz. Esnafın teşkilâtlanma ihtiyacını duyabilmesi ve bu teşkilâta dayanarak kredi bulma çarelerini araştırma şuuruna kavuşabilmesi için loncalar devrinin izlerini taşıyan «cemaat» psikolojisinden kurtulması ve «kredi» nin mânasını mahiyetini ve fonksiyonlarını idrâk edebilecek kadar fikrî olgunluğa erişmesi lâzımdı. Bu şuurun ve olgunluğun gerçekleşmesi için de şu iki usulden birinin takip edilmesi gerekiyordu:

1) Esnafın iktisadî menfaatlerini kendiliğinden idrâk etmesini ve teşkilâtlanma teşebbüslerine girişmesini beklemek (ihtiyarîlik sistemi).

2) Onu bu yola tedvin politikası ile sevk etmek ve (bir çok faydalarından istifade ettirmek suretiyle) teşkilâtlanmanın lüzumuna kani olmasını mümkün kılmak. (Mecburîlik sistemi).

Fakat burada, şöyle bir sual hatıra gelebilir. Madem ki esnafın bir teşkilâtlanma suuruna kavuşabilmesi ve menfaat birlikleri kurabilmesi için loncalar devrinin bakiyesini teşkil eden cemaat psikolojisinden tamamen sıyrılmış olması şarttır, eğer böyle bir sıyrılmaya henüz tahakkuk etmemişse, yukarıdan vaki müdahaleler ve tedvin hareketleri, esnafı teşkilâtlanmaya sevk etme hususunda ne dereceye kadar müessir olabilir? İctimaî realitenin ihtiyaçlarına karşılık teşkil etmeyen bir kanun veya nizamname fonksiyonel bir kıymet taşıyabilir mi?

Tedvin sosyolojisi bu suallere menfi cevap verir. İctimaî realitenin seyrini gözden geçirmekle dahi aynı hükme varmamız mümkündür. Filhakika 1325 tarihli talimatnamenin tesis etmiş bulunduğu serbest rejim kuvvetli bir «Esnaf Cemiyetleri Birliği»nin teşkilâtlanma için kâfi gelmemiş, yer yer kurulan münferit cemiyetler de hiç bir müşterek meselenin halline muvaffak olamamışlardır. Bu sebeple böyle bir birliğin kurulabilmesi için yine kanun vazınının harekete geçmesinin kâfi gelebileceği zannı ile İstanbul'un kurtuluşunu müteakıp «Esnaf Cemiyetleri Heyeti Müttehidesi»nin teşkili için B. M. M. hükümetine müracaat edilerek bir nizamname taslağı hazırlattırılmıştır. Bu taslağın esbabı mucibe lâyihasında muhtelif fikirlerin yer aldığı görülüyor. Bu arada, esnaf cemiyetlerinin «Şehremaneti» ne tâbi olmaları esas tenkid edilmekte, Şehremaneti ve Belediye dairelerinin şehrin imarı ile vazifeli olduklarından bahisle gelirlerini arttırmak için esnaf cemiyetlerini varidat menbaı haline getirecekleri ileri sürülmekte ve bunların (İktisat Vekâleti gibi) inkişafına hizmet edebilecek bir makama bağlanmaları lâzım geldiği belirtilmektedir. Esnaf cemiyetlerinin münferit halde kalmayarak birleşmelerinin, esnafın iktisaden kuvvetlenmesine hizmet edeceği ve böylece Türk unsurların da birleşmiş ve teşkilâtlanmış hıristiyan tebeanın istifade ettikleri bankalara müracaat edebilecekleri izah edilmektedir ki bilhassa bu mütalâa teşkilâtsizliğin ve birlikten mahrum olmanın kredi tedariki hususunda esnafın karşılaştığı müşküllerin başlıcası olduğunu belirtmesi itibarile şayanı dikkattir.

Fakat bu mülâhazalar sadece «olması lâzım gelen»i belirtiyor, «olanı» gözönünde bulundurmuyordu. Acaba, imparatorluk devrin-

den kalma bütün pürüzlerin temizlenmeye çalışıldığı, hürriyet ve serbestî rejiminin tesis edildiği, kapitülasyonların kaldırıldığı ve devletin öğretici, aydınlatıcı ve teşvik edici bir rol oynadığı Cumhuriyet devrinde dahi kredi tedarik edebilmek için gereken teşebbüslere girişme ve teşkilatlanma, karşılıklı güven ve dayanışma fonksiyonlarını ifa kabiliyetini kazanma bakımlarından esnaf, yeni siyasî rejimin temin ettiği imkânlardan derhal istifade edebilecek miydi? Esnafın teşkilatlanmasında tedvin politikası ne dereceye kadar müessir bir rol oynayabilecekti? Müteakip paragraflarda bu hususları inceliyeceğiz.

B — Cumhuriyet Devrinde esnaf teşkilâtı ve kredi imkânları :

Cumhuriyet devrinde 1925 tarihinden itibaren esnaf cemiyetlerinin ihtiyarî birer teşekkül olmaları esas kabul edilmiş, fakat bu sistem bütün esnafın teşkilâta dahil olmalarını temine muktedir olamamıştır. 23 Nisan 1341 (1925) tarihli ve 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu esnaf cemiyetlerini Ticaret Vekâletine bağlamış, bilâhare mezkûr kanunun 10 uncu ve Ticaret ve Sanayi Odaları nizamnamesinin 135 inci maddeleri gereğince tâdilen tanzim olunan esnaf cemiyetleri talimatnamesi ise 3 üncü maddesinde «bütün esnaf mensup oldukları cemiyetlere kayıt olunmağa ve senelik hüviyet varakasını almağa mecburdurlar» hükmünü vazetmek suretiyle Medenî Kanunun cemiyetlere mütedair hükümlerine aykırı bir sistem tesis etmiş bulunuyordu. Keza aynı nizamname cemiyetlerin ahval ve muamelâtının Ticaret Odaları'nın nezareti altında cereyan edeceğine işaret ediyor, fakat cemiyetlerin «ahval»inden ne kastedildiğini, odaların nezaret hakkının ne gibi hususlara müteallik bulunduğunu sarahatle belirtmiyordu.

Bilâhare 18/1/1943 tarih ve 4355 sayılı «Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu» ile, her çeşit esnafın, buldukları yerde kurulacak esnaf odalarına kayıt olunmaları mecburiyeti vazedilmiştir. Bu kanunda «esnaf tâbiriyle ister seyyar olsunlar ister bir dükkânda veya bir sokağın muayyen mahallerinde sâbit bulunsunlar, ticareti nakdî sermayesinden ziyade bedenî mesaisine istinat eden ve kazancı maişetini temine kâfi olacak derecede az olan sanat ve ticaret sahipleri» kastedilmiş (M: 1)

ve esnaf odaları Ticaret Vekâletinin teftiş ve mürakabesine tâbi tutulmuştur.

4355 sayılı kanunla kurulan Esnaf Odaları da kendilerinden beklenen fonksiyonları ifa edememişlerdir. Bu muvaffakiyetsizliğin en mühim sebeplerini şu noktalarda toplamak mümkündür [19].

1 — Ticaret ve sanat erbabından hangilerinin tüccar, hangilerinin küçük sanat ve ticaret erbabı olduğunu ve binaenaleyh, ticaret ve sanayi odasına mı, esnaf odasına mı bağlı olacaklarının tayini keyfiyeti kanunda belirli bir hükme bağlanmış olmadığından ticaret ve sanayi odalarıyla esnaf odaları arasında yazılı tartışmalara yol açıldı ve bütçe mülâhazaları ile hareket eden bu teşekküller, hakikî maksatlarına ikinci derecede ehemmiyet atfettiler. Esnaf da hangi teşkilâta kaydolması lâzım geldiğini şaşırды.

2 — Kanunda küçük sanat erbabı ile küçük ticaret erbabına şâmil bulunan «esnaf» tabiri kullanılmış olup, bu iki zümrenin yekdiğerinden tefrik edilmeyişi ve küçük sanatların safih bir şekilde tarif edilmemiş olması bir noksanlık teşkil etti.

3 — Esnaf odaları kurulmamış bulunan yerlerde 655 sayılı kanuna göre kurulmuş olan esnaf cemiyetleri yine Ticaret Vekâletine bağlı kalmışlardı, fakat yeknesak bir sistem tesis edilememiştir.

4 — Kanun, esnaf arasında yardımlaşmayı temin edici esaslardan mahrumdu.

5 — Oda umumî kâtiplerinin tâyininde esnafın söz hakkı mevcut olmayıp Bakanlığın seçtiği umumî kâtipler odayı temsil ediyorlardı.

Bütün bu aksam taraflarıyla esnaf odaları teşkilâtı ve bu teşkilâtın dayandığı mecburîlik sistemi tatmin edici bir sistem olamamıştı. Bu yüzden 25/4/1948 tarih ve 5373 sayılı «Esnaf Dernekleri ve Esnaf Dernekleri Birlikleri Kanunu» ile yeni bir sistemin tesisine gidildi. Mezkûr kanun 1 inci maddesinde sadece esnafın de-

[19] Bk: Kâzım Yorulmaz, Esnaf neleri bilmelidir? İstanbul 1947, sf. 547.

ğil, esnaf yanında çalışanların da içtimaî ve iktisadî ihtiyaçlarını gidermek için dernekler *kurabilecekleri* hükmünü vazederek dernek teşkili hususunda ihtiyarılık prensibini tatbik mevkiine koydu. Aynı kanunun 2 nci maddesinde ise hangi sanat, meslek ve hizmet erbabının bu kanun hükmüne göre esnaf sayılacağı tâdât suretiyle tesbit edilmiş, yani «esnaf»ın bir tarifi vazedilmekten kaçınılmıştı. Kanunun esbabı mucibe lâyihası mecliste müzakere edilirken de esnaflığın muayyen bir muamele haddine nazaran taayyün ettiği, bu itibarla bir sene zarfında bir kimsenin tüccarlıktan esnaflığa veya esnaflıktan tüccarlığa geçebileceği, binaenaleyh esnaf derneklerine taallûk eden bir kanunda esnafı tarif etmenin doğru olmayacağı belirtilmişti [20].

Aynı kanun «Esnaf Dernekleri»nin ve bu derneklerin birleşmesiyle «Esnaf Birlikleri»nin kurulabileceğini ve bunların Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının teftiş ve mürakabesine tâbi olduklarını bildiriyor, «Esnaf Odaları»nı da lâğvediyordu.

Bu kanunun hükümlerine göre muhtelif birlikler kuruldu. Bu birlikler ya her kasaba ve şehirdeki meslekî derneklerin birleşmesi ile meydana gelen *Federasyonlar*, veya her çeşit esnaftan kurulmuş derneklerin bir araya gelmesinden vücut bulan *Mahallî Birlikler* mahiyetinde idi. 1950 yılında vukubulmaya başlayan bu, birlik ve federasyon teşkili hareketlerinden sonra 1957 de de Türkiye'de mevcut birlikler ve federasyonlar bir araya getirilerek bir *Konfederasyon* kuruldu.

Üzerinde durulması icap eden asıl mühim nokta, mecburîlik sisteminin cari olduğu bir devrede dahi müşahede edilmemiş olan bu teşkilâtlanma ve birleşme hareketinin, dernek teşkilinin ihtiyarî tutulduğu bir devrede vukubulmasıdır. Şu halde bu netice esnaf ve sanatkârların kendi gayret ve teşebbüslerinin mahsulü sayılmak icap etmektedir. Nitekim bütün bu teşkilâtlanma hareketlerinde öncü rolünü oynayan Ankara Esnaf Dernekleri Birliğinin muhtelif çalışmalarını raporlarında 6761 numaralı kanunla menedilinceye kadar, 1951 yılındanberi muntazaman yapılmakta olan bazı toplantılardan (Cuma Toplantıları) bahsediliyor. Muhtelif esnaf temsilcilerinin ka-

[20] Bk: Necmettin Önder ve Fethi Arı Emre, Esnaf Dernekleri ve Esnaf Dernekleri Birlikleri, Ankara 1950, sf. 13.

tıldığı bu ihtiyarî toplantıların, bir meslekî şuurun belirtisi olarak tefsir edilmemesi için hiçbir sebep yoktur.

Şimdi şu nokta üzerinde düşünebiliriz. Acaba bu şuur nasıl doğdu? Esnaf psikolojisindeki bu değişmenin teşkilâtlanmadaki rolü neden ibarettir? Bundan evvelki izahlarımızda, sosyolojik bir izahta, münhasıran maddî faktörlerin incelenmesi ile iktifa edilemeyeceği, maddî şartların ve sosyal şekillerin, bunlara tekabül eden psikolojik şartlarla birlikte mütalâa edilmesi lâzım geldiği belirtilmişti. Esnaf ve zanaatkârların Cumhuriyet devrindeki teşkilâtlanma hareketleri, bu nazarı izahları teyid eden bir tatbikî inceleme konusu olabilir. Nitekim mevzuubahis devrede girişilen ve mecburî bir teşkilâtlanma sistemini ihdasa matuf bulunan muhtelif tedvin politikası hareketlerine ve diğer maddî şartların da müsait bir durum arzemesine rağmen kuvvetli bir teşkilâtın kurulamadığını görüyoruz.

Gerçi Cumhuriyetin ilânı ile Kapitülasyonlar kaldırılmış, müstahsil zümrenin bilgi seviyesini yükseltecek müesseseler (sanat mektepleri, kurslar vs.) tesis edilmiş, siyasî itimat, emniyet ve serbestî atmosferi yaratılmış, 1933 den itibaren tefeciliği ortadan kaldırmaya matuf kanunlar çıkarılarak, aslî fonksiyonu esnaf ve zanaatkârlara kredi vermekten ibaret bulunan Halk Bankalarının faaliyete geçmeleri imkânı hazırlanmış ve bu bankalar devlet eliyle kurularak faaliyete geçirilmiş, hülâsa, maddî şartlar teşkilâtlanmayı mümkün kılacak derecede islahâ mazhar olmuştu.

Sosyal şekillere gelince, Lonca teşkilâtının ortadan kalkması ile başıboş durumda kalan esnafın daha yeni ve modern bir teşkilâta muhtaç hâle geldiği de meydandadır. Öyle bir teşkilât ki, zamanın rekabete istinat eden iktisadî şartlarına intibak kabiliyeti olsun, âzalarını müşterek menfaatler etrafında birleştirsin ve onlara, himayeye dayanan bir çalışma hayatı temin edecek yerde, mücadele kuvvet ve kudretini versin, kısaca, Loncalar devrinin esnaf cemaatleri» yerine modern çağların «menfaat birlikleri»ni ikame etsin.

Fakat, gördük ki, bu ikame işi kolay kolay gerçekleşmemiş ve uzun zaman beklemeye ihtiyaç hissettirmiştir. Çünkü, bütün maddî değişikliklere rağmen psikolojik şartlar değişmemişti. Maddî şartların devlet eliyle, kısa zamanda değiştirilmesi mümkündü. Fakat psikolojik şartlar yukarı'dan vaki müdahale'lerle değil, ancak spon-

tane bir şekilde değişebilirlerdi ve bu itibarla da esnafın teşkilâtlanabilmesi oldukça uzun bir zamana ihtiyaç hissettirmişti.

B — Türkiye'de esnaf teşekküllerinin ve küçük kredi meselesinin bugünkü durumu:

Acaba bugünkü durum nedir? Bugün memleketimizde 2312 derneği, 8 federasyonu, 78 birliği ve bir konfederasyonu ile oldukça kuvvetli bir esnaf teşkilâtı vardır [21]. Halk Bankası ile esnaf arasındaki kredi muamelelerine tavassut eden «Esnaf Kefalet Kooperatifleri»nin adedi ise (1958 Eylülünde) 124'e yükselmiştir [22]. Şu halde esnaf ve zanaatkârlar arasında bir teşkilâtlanma ve dayanışma hareketinin mevcudiyetini inkâr edemeyiz. Fakat bu teşkilâtlanma hareketinin hızını ve kuvvet derecesini sadece, ne kadar zamanda kaç kooperatif ve dernek kurulmuş olduğunu bilmekle değil, aynı zamanda, mevcut esnaf ve küçük sanayi erbabının yüzde kaçının bunların âzası bulduklarını bilmek suretiyle takdir edebiliriz. Demek ki esnafın birleşme şuurunun tam bir tekâmüle mazhar olduğunu ifade edebilmemiz için memleketimizde mevcut esnaf ve zanaatkârların hemen hepsinin kooperatiflere ve derneklere âza olduklarını, kooperatiflerin birlik kooperatifine, derneklerin tamamının da konfederasyona dahil bulduklarını söyleyebilmemiz lâzımdır. Ancak bu suretle bütün Türk esnaf ve zanaatkârlarının tek teşekkül etrafında birleşmiş tam mânasiyle mütesanit bir kütle haline gelmiş olduklarını ifade edebiliriz. Halbuki fiilî durum böyle bir ifade kullanabilmemize imkân vermiyor; çünkü mevcut esnaf sayısı 400.000 - 500.000 arasında tahmin edildiği halde, bunların Esnaf Kefalet Kooperatiflerine dahil bulunanları 40 - 50.000 (%10) civarındadır [23].

Kredi tedarik edebilmek için teşkilâtlanma hususunda hâlâ tam bir olgunluğa erişilemediğine göre bilhassa üzerinde durulması gereken nokta, bu gecikmenin daha ziyade hangi âmillerin tesirine tâbi olduğunun tayini keyfiyetidir. Acaba esnaf psikolojisinde hâlâ tam bir müsbet tahavvül meydana gelmemiş olduğu için mi bu zümreye mensup fertlerden bazıları yeni içtimaî şekillere (Kefalet Kooperatiflerine, Derneklere vs.) intibak edemiyorlar? Yoksa maddî şartlar

[21] Bk: Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi 21 No. lu neşriyat s. 110.

[22] Bk: Türkiye'de mevcut Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin Eylül 1958 vaziyet cetveli, arınca, Cilt: 25, sayı: 264, sf. 23-24.

[23] Bk: Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi 21 No. lu neşriyatı, sf. 110.

mi tam mânasiyle islah edilememiştir ve ne esnaf psikolojisinin değişmesine ve ne de bu zümre ile ilgili modern sosyal şekillerin vücuduna imkân vermemektedir? Şüphesiz bu sebeplerden hiç birinin ehemmiyetini inkâr edemeyiz. Hepsinin rolünü ayrı ayrı ele almamız icap eder. Çünkü, sosyoloji, plüralist bir zihniyetle hareket etmeye ve sosyal bir hadisenin izahında tek bir illet üzerinde saplanıp kalınarak bütün illetleri ve bunlar arasındaki karşılıklı tesirleri nazarı dikkate almaya mecburdur.

Bu itibarla psikolojik faktör ehemmiyetle ele alınmadan, tatminkâr bir izaha kavuşmak mümkün değildir. Fakat bir taraftan maddî imkânlarımızın darlığı, diğer taraftan bu etüdü mevzuunun muayyen bir bölgeye değil, bütün Türkiye'ye teşmil edilmiş olması, psikolojik faktöre lâayık olduğu derecede ehemmiyet vermemize mani teşkil etmiş bulunuyor. Çünkü, esnafın Loncalar devrinden kalma manevî tesirlerin izlerini terk edebilmiş olup olmadığını, bu tesirlerden hangi bölgelerdeki esnafın kurtulabilmiş, hangilerinin kurtulamamış olduğunu tayin edebilmek çok kalabalık ve yaygın bir kütle olan esnafın bizzat kendisi ile temasa geçerek anket sualleri tevcih etmek gibi külfetli ve masraflı bir işin ifasını gerektirdiğinden bizim için imkânsızdı. Gerçi esnafın bir kısmının Kefalet Kooperatiflerine girmesi bunların, teşkilâtlanmaya, psikolojik bakımdan da hazır olduklarına delâlet edebilir. Fakat kooperatife girmemede sadece psikolojik faktör değil daha başka faktörler de rol oynayabilmektedir. Şu halde esnafın teşkilâtlanma hareketleri üzerinde müsbet veya menfî tesirleri olabilecek muhtelif âmillerin ayrı ayrı incelenmesi icap eder. Aşağıda bu âmilleri tetkike çalışacağız.

I — TÜRK HALK BANKACILIĞI HUKUKİ STATÜSÜ

Halk Bankaları esnaf ve küçük sanayi erbabının kredi taleplerini karşılama ihtiyacından doğmuş müesseseler olup, ya anonim şirket veya kooperatif şirket şeklinde kurulurlar. Halk Bankalarının hangi şartlar altında kooperatif ve hangi şartlar altında anonim şirket halinde kurulabileceklerini tayin edebilmek için kooperatif ve anonim şirketlerin, gayelerini hatırlamak lâzımdır. Bilindiği gibi, bunlardan birincisinde güdülen gaye «karşılıklı yardımlaşma» ikincisinde ise «kâr elde etme»dir. Şu halde anonim şirket şeklinde kurulacak bir Halk Bankasının bidayette devletin iştirâki olmaksızın işletilebilmesinin mümkün olamayacağı tahmin edilebilir. Çünkü

böyle bir banka bir taraftan kâr gayesi güdecek, diğer taraftan rizikosu ve masrafları çok, buna mukabil kâr ihtimali az olan esnaf kredisi muameleleri ile iştigal edecektir. Bir anonim şirketin hisse senetlerini almayı düşünen sermaye sahipleri her şeyden evvel, temettü elde etmek gayesini güden kimseler olduklarına göre, kâr ihtimali pek zayıf bulunan bir sahada iştigal eden bir Halk Bankası'nın hisse senetlerini satın almaktan kaçınacakları için bu banka, sermayesini çoğaltma ve esnaf ve küçük sanayi erbabına hakikaten faydalı bir teşekkül haline gelmek imkânını bulamayacaktır. Binaenaleyh, bankanın anonim şirket şeklinde kurulabilmesi, sermayesinin büyük bir kısmı devlete ait olduğu takdirde mümkündür.

Halk Bankasının, bir «Esnaf Kredi Bankası» şeklinde kurulabilmesi yani, kooperatif şirket halinde icrayı faaliyet edebilmesi ise millî seciye ile alâkalı bulunmaktadır. Eğer millî seciye mütualizme (karşılıklı yardımlaşmaya) müsait değilse, böyle bir teşebbüsün gerçekleştirilmesi ve muvaffakiyetle yürütülebilmesi kolay kolay mümkün olmaz. Meselâ Chalon'a göre Fransız seciyesi endividüalist (Fertçi)dir, mütualizme müsait değildir. İşi iyi giden fert, mütualizme taraftar olmak şöyle dursun, rakiplerini imhayı bile düşünür. Halbuki bir kooperatif bankanın kurulabilmesi ve inkişaf edebilmesi, her şeyden evvel, işi iyi giden, kazancı yolunda olan esnafın, bankaya iştirâki ile mümkündür. Çünkü, devlet yardımını ve müdahalesini reddederek, her hangi bir zümrenin kendi imkânları ile ve karşılıklı yardımlaşma suretiyle bir kooperatif banka meydana getirebilmesi için bu zümre mensuplarının ya son derece kalabalık, iktisadî seviyeleri, menfaatleri ve gayeleri itibariyle tam mânasiyle homojen ve sınıf şuuruna erişmiş bir kütle teşkil etmeleri veya kazançları, bilgi seviyeleri, faaliyetleri ve menfaatleri itibariyle aralarında az çok farklar bulunan, sayıca da mahdud bir kütle teşkil ediyorlarsa o takdirde uzun vadeli menfaatlerini gözönünde bulundurarak birbirini tutan, fertçilikten ziyade mütualizme mütemayil kimseler olmaları lâzımdır. Birinci duruma misal olarak amele bankaları gösterilebilir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri gibi kooperatifçiliğin fazla inkişaf etmediği bir memlekette dahi kooperatif statüsünü haiz amele bankalarının ehemmiyetli bir mevki işgal etmekte bulunmaları kalabalık ve homojen zümrelerin, kooperatif banka teşkilinde ve bunu işletmede, muvaffakiyet şansının yüksek olduğunu göstermektedir.

Amerika'da XX. asrın başlarında vukubulan bir ihtilâf, amele bankalarının bu memleketteki kudret derecesini göstermesi itibarıyla şayanı dikkattir [24]. Mez-kûr ihtilâf, inşaat sanayii amelesinin bazı taleplerde bulunmaları sebebiyle zuhur etmişti. Patronlar, ücretleri arttırmak istemediklerinden fabrikalarının faaliyetini tatil ederek ameleye yol vermişlerdi. Fakat aynı sanayi şubesinde faaliyette bulunan bir fabrikanın mülkiyeti ve idaresi, sermayedarlarının vaktiyle müşkül bir duruma düştükleri bir zamanda müstahdemlerin ve amelenin eline geçmiş bulunduğundan bu fabrika, tabiiyle, mevzuubahis Lock-out'a iştirâk etmedi ve diğer fabrikaların imalâtı durdurmuş buldukları bir sırada faaliyetine devam ederek yüksek kârlar elde etmeye başladı. Bu durum diğer fabrikaların sermayedarlarını sinirlendirdiğinden bunlar mevzuubahis fabrikanın bankasını, bu fabrikaya verdiği kredileri kesmesi için tazyike başladılar. Fakat amele kütlesi kalabalık, homojen, yaygın ve şuurlu bir kütle olduğu için banka, ekserisi ameleden ibaret bulunan küçük tasarruf sahibi müşterilerinin mevduatlarını geri çekmek üzere tehacümde bulunmaları ihtimalinden korktu ve kredi vermeye devam etti. Bu yüzden de işçi sınıfının itimadını kazanarak zamanla bir amele bankası haline tahavvül etti ve bu hâdise bilâhare muhtelif amele bankalarının teşekkülü için bir vesile oldu. Fakat az evvel de belirtmiş olduğumuz gibi bu kooperatif bankaların her türlü muvaffakiyetleri amele sınıfının homojen ve mütesanit bir kütle teşkil etmesinden ileri geliyordu. Aynı hususiyetler esnaf için mevzuubahis edilemez. Çünkü «esnaf» diye isimlendirdiğimiz kütle muhtelif zümreleri ihtiva etmektedir. Evvelâ müstahsil ve mütavassıt zümrelerin hâlâ aynı isim (esnaf ismi) altında bir araya getirildiklerini hatırlatmak icap eder. İkinci olarak müstahsil zümrenin yani küçük sanayi erbabının dahi, muhtelif tâli gruplardan ibaret bulunduğunu nazarı dikkate almak lâzımdır. Bu zümreler ve gruplardan bazıları daha kapitalist düşünceli, bâzıları ise daha görenekçi ve kanaatkârdır. Bir kısmının kazancı oldukça yüksek diğer bir kısmının ancak asgarî geçim masrafları civarındadır. Üstelik memleketimiz esnaf teşkilâtının hâlâ boşlukları ihtiva etmesi de bunların henüz mütüalist görüşe kavuşmuş olmadıklarını göstermektedir. Halbuki bu kütlenin bir kooperatif banka kurabilmesi, mensuplarının kuvvetli bir karşılıklı yardımlaşma hissine sahip olmaları ile

[24] Bk: Louis de Brouckere, Kooperatifçilik (Kooperatif Bankalar sf. 91 - 95) Çevirenler: Avni ve Mehmet Ali, İstanbul 1929.

mümkündür. Aksi takdirde, kooperatif banka, muvaffakiyetli bir şekilde faaliyetini idame ettiremez.

Şu halde büyük sanayi ve ticaret sektörleri karşısında zayıf bir durumda bulunan küçük ticaret ve sanayi sektörlerini kredi temini suretiyle canlanabilmesi için, Halk Bankaları'nın, bilhassa millî seciyenin müttualizme müsait olmadığı memleketlerde devlet yardımına dayanan teşekküller olmaları ve devletin mürakabesine tâbi bulunmaları zarureti vardır.

Kredi muamelelerinin ancak serbest bir şekilde cereyan etmesi halinde, sermayenin en ziyade müsmir olabileceği sahalarda kullanılacağı, binaenaleyh bu muamelelere müdahale etmenin doğru olmadığı fikri bugün hiçbir fiilî kıymet taşımamaktadır. Garp memleketlerinde Kommünler dahi, bir asırdanberi kredi ticaretine müdahale etmekte ve «hususî teşebbüsün (rentebilite-verimlilik) fıkdanı dolayısıyla meşgul olmadığı lüzumlu kredi muamelâtı»nı bizzat ifâ etmektedirler ki bunlardan biri de «küçük sanat ve ticaret erbabına kolayca iş'etme kredisi temini»dir [25]. Bu ifadedeki «lüzumlu» kelimesi çok kuvvetli bir mânâ taşımaktadır. Eğer kredi muameleleri, tıpkı nakliyat gibi, âmme menfaatleri ile yakından alâkalı muameleler olmasaydı, ne devletin ne de kommünlerin müdahalelerine lüzum kalmazdı. Halbuki bugün, küçük sanayi erbabına kredi verilmesi işi bütün rizikolara ve güçlüklerle rağmen hemen her yerde ehemmiyetle ele alınıyorsa, bu, küçük sanayi sektörü mensuplarına merhamet edildiği için değildir. Küçük sanayi sektörü, gerek iktisadî ve gerekse sosyolojik bakımlardan, geliştirilmesinde millî menfaatler bulunan bir sektör olduğuna göre, devletin, bu sektörün inkişaf ettirilmesi için gerekli tedbirleri ittihaz etmesinden daha tabîî bir şey olamaz. Binaenaleyh, Halk Bankalarının birer kooperatif şirket halinde kurulmalarına ve küçük sanayi erbabının kendi başının çaresine yine kendi imkânları ile bakmaya terkedilmesine esasen lüzum yoktur.

Kaldı ki, «lüzumlu kredi muamelâtı»nın hangi faaliyet şubelerine ve ne gibi işletmelere müteveccih olması gerektiğinin, dahi, ancak bu krediyi alacak zümrenin dışındaki bir otorite tarafından makûl bir şekilde tayin edilebilmesi mümkündür. Gerçi küçük tica-

[25] Bk: Refii Şükrü Suvla. Kommün Kredi Müesseseleri (Kommün bilgisinin esas meseleleri) kitabı içinde, İstanbul 1936, sf. 137 - 155.

ret ve sanayi sektörlerine kredi teminine lüzum vardır. Fakat bu, mevzu bahis sektörlere giren bütün istihsal şubelerinin krediye lâ-yık olduklarını ifade etmez. Bazı şubeler, istikbalde satış imkânları daralacak veya tamamen yok olacak emteanın istihsalı ile iştigalde bulunabilirler. Bazıları ithal edildiği takdirde daha ucuza temin edilebilecek emteanın istihsalinde direniyor, bir kısmı büyük sanayi faaliyet sahasına giren emteanın istihsaline devam ediyor ve bundan vazgeçmiyor olabilirler. İstanbul Ayakkabıcı Esnafı Derneği tarafından çıkarılan bir kitaptan aldığımız aşağıdaki satırlar bu ifadelerimizi daha iyi canlandırabilir. Kitabın müellifi şöyle diyor:

«Bizde istihlâk edilen kauçğun %90'ı ayakkabı imalinde kullanılıyor. Halbuki kauçuktan imal edilebilecek ihtiyacımız olan daha bir çok maddeler var. Otomobil lâstikleri, lâboratuar eşyası, oyuncaklar vs. gibi. Hal böyle iken, nedense bu mesele üzerinde gereken ehemmiyetle durulmamış, yüzde yüz (millî) olan ayakkabıcılığımızın himayesi düşünülmemiştir. Lâstik sanayiinin ayakkabı imalâtı pekâlâ menedilebilir ve edilmelidir.» [26].

Halbuki, lâstik ayakkabı endüstrisinin mevcudiyeti bir zaruret olduğuna göre ayakkabıcı sanatkârların hususî menfaatlerini lâstik ayakkabı imalinin men'inde arayacak yerde kendi istihsallerinde bir değişiklik yapmaları ve meselâ kışlık spor ve kapalı ayakkabı imalâtını azaltarak, tabanı behemehal kösele olmak zarureti bulunan yazlık ayakkabılar, sandallar ve fantazi kadın iskarpinleri imalini arttırmaları icap eder. Bu takdirde bunların fiyatları ucuzlasa bile talep artacak ve daha çok istihsal edebilmek için, san'at erbabının daha ileri tekniklere geçmesi iktisaden mümkün olabilecek ve kredi müesseseleri dahi, bu şartlar altında mezkûr zümreye itimat edebileceklerdir.

Görülüyor ki, herhangi bir istihsal şubesinin krediye lâ-yık görülebilmesi o şubenin hususî menfaatleri ile millî menfaatlerin çatışmaması halinde mümkündür ve bunu en iyi takdir edebilecek olan otorite de, millî menfaatlerden doğrudan doğruya mesul bulunan devlettir. Bundan ötürü küçük sanayi erbabının fertçilikten henüz kurtulmadığı memleketlerde Halk Bankalarının, sermayesinin kısmı azamı devlet tarafından temin edilmiş anonim şirketler şeklinde

[25] Bk: F. Kavukçuoğlu, İstanbul Ayakkabı Esnafı (Ayakkabıcılığımızın başlıca meseleleri, sf. 97) İstanbul 1953.

olması ve devlet murakabesine tabi bulunması her halde çok daha hayırlı sayılmak icap eder.

Gerçi küçük sanayi kredisi problemini ebediyen devlet eliyle halledilecek bir problem ve küçük sanayi erbabını da daimî surette sırtını devlete dayaması gereken bir zümre olarak kabul etmek mümkün değildir. Bu türlü hareket her şeyden evvel, muayyen bir zümreyi diğerlerinin ihmali bahasına olmak üzere devamlı surette himaye etmek demektir ki, ne siyasî ve ne de iktisadî bakımlardan müdafaa edilemez. Bundan ötürü Alman Halk Kredisi dâvasının bayraktarı olan Schulze Delitzsch'in 100 sene kadar evvel müdafaa ettiği tez (yani, küçük sanayi erbabının devletten himaye ve yardım istemeksizin istihsal kredisi problemini kendi imkânlarına dayanarak halledebilecekleri noktai nazar 1)üzerinde biraz düşünmek ve Türk Küçük Sanayi Sektörü mensuplarının ileride böyle bir neticeye ulaşabilip ulaşamayacaklarını tayin için de bir taraftan bunların kredi tedariki gayesiyle kurdukları «Kefalet Kooperatifleri»nin, diğer taraftan «Halk Bankacılığımız»ın ve bu kooperatiflerin halk bankası sermayesine «iştirâk»leri keyfiyetinin arzettiği inkişaf safhalarını kısaca gözden geçirmek icap eder.

Bizde Halk Bankasının kuruluşu 1938'e rastlar. Bundan evvel 1933 den 1938'e kadar süren bir tedvin safhasının mevcudiyetini müşahede ediyoruz. Bu safhaya küçük sanayi kredisi tatbikatına «hazırlık safhası» da diyebiliriz [27]. Çünkü bu devrede bir taraftan 8 Haziran 1933 tarihli «Ödünç Para Verme İşleri Kanunu» ile faizciliğin hudutları çerçevelenerek tefeciliğe mani olunmasına çalışılırken, diğer taraftan 17/6/1933 tarihli «Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu» ile de «yeni kredi müesseseleri tesisi suretiyle fiilen ihtiyacı karşılamak» gayesi güdülmüyordu.

Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanununun esbabı mucibe lâ-yihasında küçük sanayi erbabının ve diğer orta sınıf mensuplarının küçük kredi ihtiyaçlarını karşılamada maruz kaldıkları müşkülât şöylece tasvir edilmektedir:

«Millî istihsalimizin henüz ağır bir faiz altında olduğu görülüyor. Fakat denebilir ki en ağır kredi şartları içinde ezilen küçük

[27] Bk: Z. F. Fındıkoğlu, Kooperatifçilik, (Sınai kredide kooperasyon ve tatbikatı, sf. 145 - 176) İstanbul 1953.

krediyе ihtiyacı olanlardır. Muhtelif sebepler tahtı tesirinde mühim bir ekseriyeti bankaların faaliyet sahaları dışında kalan tacir, küçük sanatkâr, küçük zürra, memur vesair halk tabakaları için mahdud miktardaki küçük kredi müesseseleri istisna edilecek olursa, hemen hemen tefecilerden başka müracaat edilecek kapı yoktur. Bunların aldıkları faiz ayda olmak şartıyla en aşağı %5 den başlayarak yine ayda %10 raddesindedir.»

Görülüyor ki 1933 tarihli kanun orta sınıf içinden küçük sanayi ve küçük ticaret erbabını tefrik ederek, Halk Bankalarının bilhassa bu zümreye hizmet eden bankalar olarak kurulacaklarını tasrih etmiş değildir. Böyle bir spesializasyon'u müşahade edebilmek için 1950 tarihine kadar beklemek icap ediyor. Ancak 31/3/1950 tarih ve 5652 sayılı kanunun 5 inci maddesinde (diğer banka muamelelerini de yapabileceği belirtilmekle beraber) «Halk Bankasının gayesi ve görevi, esnafın ve esnaf dernekleri ve küçük sanat kooperatifleri gibi esnaf teşekküllerinin kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve Halk Sandıklarına kredi açmaktır.» denilmek suretiyle mezkûr banka az çok spesialize olmuş bir teşekkül haline getirilmek istenilmiştir. Zaten 1938 de bir anonim şirket olarak kurulan ve sermayesinin kısmı âzamı hükümet iştirâkiyle temin edilmiş bulunan Halk Bankası, küçük sanat kooperatiflerinin bulunduğu mıntikalarda şubeler açarak bilhassa küçük sanat erbabının kredi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Fakat küçük sanat kooperatiflerinin tek gayesi kredi temininden ibaret olmadığı cihetle Halk Bankası ile olan münasebetleri de lâyıkıyla semereli olamamıştır [28]. Bundan ötürü küçük sanayi erbabının yer yer bir araya gelerek Kredi Kefalet Kooperatifleri meydana getirmeleri ve banka ile sanat erbabı arasındaki kredi muamelelerine de âzalarının her birini yakından tanıyan bu kooperatiflerin (kefil olmak suretiyle) tavassut etmeleri en muvafık hal tarzı olabilir.

Esasen 1933 tarihli kanunun esbabı mucibe lâyihasında da küçük sanayi sektörü mensuplarının kefalet kooperatifleri meydana getirerek Halk Bankasının itimadını kazanabilmeleri ve böylece kredi muamelelerinin daha emniyetli şartlar altında ifâsı temenni edilmiş ve bu noktai nazar da şu cümle ile ifadelendirilmiş bulunuyor-

[28] Z. F. Fındıkoğlu, Kooperatifçilik (Sınav kredide kooperasyon ve tatbikatı sf. 145, 176.

du: «Muhtelif sanat subelerine mensup kimselerin bir araya gelecek yapacakları kredi teşekküllerini de Halk Bankası himaye edecektir.»

II — ESNAF KEFALET KOOPERATİFÇİLİĞİ HAREKETİ

Bu kooperatiflerin ilk tezahür şeklini *kefalet grupları*'nda müşahede ediyoruz. Bidayette krediye muhtaç en az beş esnaf bir tahhütname imzalıyorlar ve kendilerine emre muharrer senet mukabil 6 ay vade ile 1000.— lirayı geçmemek üzere ikrazat yapıyorlardu [29].

1951 yılında ilk defa Ankara'da 117 esnaf tarafından bir kefalet kooperatifi kurulmuştur. Bu kooperatif örnek ittihaz edilerek 1951 den itibaren diğer bir çok vilâyet ve kaza merkezlerinde Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin kurulduğunu görüyoruz. Bugün bu kooperatiflerin miktarı 124'e balığ olmuş, ortak adedi de 50.000 i bulmuştur. Bunlardan 70'i, 30 Ekim 1954 tarihinde kurulmuş olan «Esnaf Kefalet Kooperatifleri Birlik Kooperatifi»ne dahil olmak suretiyle daha mütesanit ve kuvvetli bir teşekküle kavuşma arzusunu izhar etmiş bulunmaktadırlar. Sekiz senelik kısa bir zaman zarfında vukubulan bu birleşme hareketleri esnaf ve küçük sanayi erbabının hükümet nazarında itibarını arttırarak hükümetin Halk Bankası sermayesine daha büyük meblâğlarla iştirâki neticesini doğurmakla kalmamış Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin Halk Bankasında mevcut sermayelerinin miktarının da 13.074.460,— liraya yükselmesinde müessir olmuştur. Halbuki, Esnaf Kefalet Kooperatiflerine dahil esnafın miktarı sadece 50.000 kadar olup bütün Türkiye'de mevcut esnaf miktarı ise 500.000 civarında tahmin edilmektedir. Şu halde yukarıda mevzu bahis ettiğimiz teşkilât mevcut esnafın sadece onda birini şümulü içine alabilmiş demektir. Buna rağmen Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin Halk Bankası sermayesine olan iştirâklerinin on üç milyonu tecavüz edebilmiş olması Halk Bankasının zamanla bir esnaf bankası (veya bir kooperatif banka) haline geçebileceği ümitlerini de her halde kuvvetlendirebilecek mahiyettedir.

Fakat, Türkiyede mevcut bütün Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin meydana getirdikleri birliğe bir «Kooperatif» statüsü verilecek yer-

[29] Z. F. Fındıkoğlu, Kooperatifçilik (Doğrusöz gazetesi 29 Mart 1952 tarihli nüshasından naklen alınan kısım; sf. 165).

de bir «cemiyet» statüsü verilseydi acaba esnafın Halk Bankası sermayesine iştirâki daha yüksek meblâğlara ulaşmaz mıydı?

Birlik Kooperatifinin statüsüne göre birliğin başlıca kuruluş sebebi «Birliğe dahil olan kooperatifler için kredi temininde kefil olmak»dır [30]. Fakat kefalet maddî kuvvet ve kudretle mümkün olabilir. Halbuki birliğin maddî varlığı verilen kredilerin faizleri nisfından ibaret bir komisyondan terekküp etmektedir. Bu şekilde esnafın Halk Bankasından tedarik ettiği kredinin yükü de ağırlaşmakta ve bütün kefalet kooperatiflerinin bir Birlik etrafında toplanmalarına çalışılırken ihtimal bu defa esnafın kefalet kooperatiflerine olan itimadı azaltılmakta ve esnafta tesanüt hissi kuvvetlendirilmeye gayret edilirken, bilâkis bu hissin zayıflamasına da yol açılmış olunmaktadır. Nitekim Birlik Kooperatifinden istifa ettiğini bildiren Balıkesir Esnaf Kefalet Kopeoratifinin İktisat ve Ticaret Vekâletinin bir istizanına verdiği 13/1/1958 tarihli cevapta mahallî kooperatiflerin, ortaklarına kredi verirken bir komisyon aldıkları ve ayrıca birlik kooperatifinin de Halk Bankasına karşı mahallî kooperatiflere kefalet etmesi dolayısıyla bir komisyon aldığı, böylece bu vasıtalı kefaletin esnaf ve küçük sanayi erbabını mağdur ettiği, diğer taraftan ortak kooperatiflerin aidat olarak Birlik Kooperatifi'ne sermaye faizlerinin ancak %50 sini ödedikleri, bu mütevazi meblâğların ise en küçük bir kooperatifi dahi finanse edebilecek miktara ulaşabilmesinin uzun zamana ihtiyaç gösterdiği belirtilmiş bulunmaktadır.

Şu halde Birlik Kooperatifi teşekkülünün, Esnaf Kredi Kooperatiflerinin Halk Bankası sermayesine iştirâklerinde ve mevzu bahis bankanın zamanla bir kooperatif banka haline inkılâbında zarurî bir merhale teşkil ettiğini iddia etmek mümkün değildir.

Halbuki, diğer taraftan, Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin tek bir teşekkül etrafında birleşmeleri (yani, birlik meydana getirmeleri) bir bakıma çok faydalı hattâ zarurî sayılabilir. Çünkü, (alâkalı mevzuatı tetkik ederken de göstereceğimiz gibi) Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanununun 5 inci maddesinde «Banka, diğer banka muamelelerini de yapabilir» şeklinde bir fıkra mevcut olup, bu fıkranın ihtiva ettiği müsamahakâr hüküm devlet yardımına dayanan

[30] Bk: Türkiye Esnaf Kredi Kefalet Kooperatifleri Birlik Kooperatifi 1957 yılı idare meclisi faaliyet raporu, sf. 3.

Halk Bankacılığı esprisi ile tezat halinde bulunmakta ve bankanın, esnafa ve küçük sanayi erbabına kredi temininden ibaret bulunan aslı gayesinden inhiraf edebilmesine imkân verebilecek bir açık kapı bırakmaktadır.

Esasen, Halk Bankalarının devlet yardımına dayandığı diğer bazı memleketlerde de, yetesiye devlet kontrolunun mevcudiyetine rağmen tatbikatta zaman zaman Halk Bankacılığı prensipleri ile tezat arzeden durumlar belirmiştir. Meselâ Fransa'da, 1917 tarihli kanunun muhtelif aksaklıkları müşahede edilmiş olup, bu aksaklıklar Halk Bankalarının, kendi gayeleri içinde kalmayarak, devletin verdiği fonları bu gaye dışında kullanmalarından doğmuş bulunmaktadır [31]. 1917 kanunu Halk Bankalarının münhasıran küçük ticaret ve sanayi ile alâkalı kredi muameleleri ifa edebileceklerini âmir bulunduğu halde, fiiliyatta mevzuubahis bankalar esham muameleleri, istikraz tavillerine iştirâk vesair kapitalist karakterde ameliyelere de girişmişler ve ekseriya ticaret odalarının üyeleri bulunan idare meclisi âzaları da (kaliteleri ile banka için çok kıymetli birer eleman olmakla beraber) çok defa orta ve küçük derecenin fevkinde tüccarlar tarafından Halk Bankası kredi fonlarının istismarına yol açmışlardır.

Kapitalist mahiyette muamelelerin kanunla tamamen menedilmiş bulunduğu memleketlerde dahi bu türlü ameliyelere tevessül edilebildiği gözönünde tutulursa bizde Halk Bankalarına her türlü banka muamelelerini ifa edebilme salâhiyetini bahşeden 5 inci maddenin ihtiva ettiği tehlikeler daha iyi anlaşılabilir. Gerçi, Halk Bankasının idarecileri küçük sanayi kredisi dâvasını çok iyi benimsemiş kimseler olabilirler ve böyle bir hükmün verdiği salâhiyeti hiç bir zaman kullanmak istemiyebilirler. Fakat, idareciler fâni varlıklardır, müesseselerin mevcudiyeti ise çok daha fazla devamlılık arz eder. Bundan ötürü böyle bir hüküm karşısında esnaf ve küçük sanayi erbabına düşen müdafaa fonksiyonu ancak bütün kefalet kooperatiflerinin bir araya gelerek Birlik teşkil etmeleri suretiyle başarılabilir.

[31] Bk: F. François Marsel, Encyclopedie de Banque et de Bourse, sf. 526 (Not: Bu etüdün hazırlanmasında istifade ettiğim Fransızca kaynaklar hakkında beni aydınlatan Prof. Refii Şükrü Suvla hocamın manevî şahsiyetine ve kaynakların alâka duyduğum problemlere taallük eden kısımlarını bana mealen tercüme etmek zahmetinde bulunan İctimaiyat Enstitüsü mensuplarına teşekkürlerimi tekrarlarım.)

Birlik, kooperatif statüsüne tâbi olarak kurulduğu takdirde, az evvel de mevzuubahis edildiği gibi malî külfetin artması mahzurunu tevhit edecektir. Cemiyet hükümlerine göre kurulduğu takdirde ise hem bu mahzur ortadan kalkar, hem de, vazifesi küçük ticaret ve sanat erbabına kredi vermekten ibaret bulunan Halk Bankasının bu aslî gayeden uzaklaşmış, olup olmadığı keyfiyetinin bizzat esnafın meydana getirdiği müttehit bir kredi teşkilâtı tarafından kontroluna imkân hâsıl olur. Gerçi devletin verdiği fonların, ne nisbette esnaf kredisine tahsis edildiği Halk Bankası blâncolarından da istihraç edilebilir. Fakat, hem esnaf bunları kontrol edebilecek durumda değildir, hem de bu blâncolarda gösterilen esnaf kredisinin hangi meslek mensuplarına ve ne nisbetlerde tevzi edilmiş olduğunu anlayabilmek müşküldür. «Meslek Kredisine» gibi müphem tâbirler kullanılmış olabilir. Muayyen gruplara, aslında bu gruba mensup olmayan kimseler (meselâ esnaf sayılabilmelerine imkân bulunmayan büyük ve orta ticaret erbabı) ithal edilmiş ve bunlara da esnaf kredisine fonlarından muayyen miktarlar tahsis edilmiş olabilir [32].

Binaenaleyh sadece esnaf ve küçük sanat erbabının meydana getirdiği Kefalet Kooperatiflerinin bir araya gelerek kuracakları cemiyet statüsüne tâbi bir birlik, esnafa pek az bir malî külfet tahmil ederek mukabilinde onun haklarını koruyabilir ve muayyen grupların muayyen müddetler içinde aldıkları kredilerin topluca hesabını tutarak, icabında Halk Bankası veya alâkalı diğer otoriteler nezdinde teşebbüsüne geçebilir ve böylece bir taraftan esnafın mahallî kredi teşkilâtını benimseme şuurunu kuvvetlendirirken, diğer taraftan belki de kanun vazına bile tesir ederek mevzuattaki aksaklıkları düzelttirmeye muvaffak olabilir.

III — TÜRK HALK BANKACILIĞI MEVZUATI

Türk halk bankacılığı ile alâkalı mevzuat sadece esnaf ve küçük sanayi erbabının kredi teşkilâtını benimseme şuru üzerindeki tesirleri bakımından değil, fakat aynı zamanda halk bankalarının

[32] Nitekim Esnaf Kefalet Kooperatifleri idarecilerinin Antep'te yaptıkları hususi bir toplantıda bu konuya temas edilmiş ve Halk Bankasının Devletten temin ettiği fonların mühim kısmını tüccar ve sanayicilere vermekte olduğu iddiasında bulunulmuştur. Bu hussuta bk: Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Kefalet Kooperatifleri Birliği Kooperatifi, 1956 umumî heyet toplantısı raporu.

istikbalde birer esnaf bankası hâline gelmelerinde oynayacağı rol itibariyle de ehemmiyet taşır. Hattâ mevzuatın, bu iki vakıa üzerinde aynı istikamette müessir olacağını da ifade etmek mümkündür. Yani, eğer mevzuat, esnafta, kredi teşkilâtına dahil olma şuurunu kuvvetlendiriyorsa, Halk Bankasının ileride bir Esnaf Bankası haline gelmesine de yardım edebilecek demektir.

Bu iki gayenin tahakkuku, krediye lâyık olan esnafı evvelâ mâlen kuvvetlendirmekle mümkün olabilir. Bu takdirde Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin, Halk Bankası sermayesine iştirâkleri zamanla artabilir ve bu banka bir Esnaf Bankası haline inkılâp edebilir. Fakat, bu maksadı temin için Halk Bankalarının faaliyetlerinin hususî kanunlarla münhasıran küçük sanat ve küçük ticaret erbabına kredi temini olarak tasrih edilmesi lâzımdır. Mevzuubahis zümre kredi veren diğer hususî bankalardan itibar görmediği için, devlet bunları kalkındırmak istiyorsa, sermayesinin mühim bir kısmını bizzat temin ettiği bir Halk Bankası kurarak bu bankayı kapitalist mahiyette muameleler yapmaktan menetmelidir.

Gerçi diğer bankacılık muameleleri daha fazla kâr getirici olabilirler. Bu takdirde bunlardan elde edeceği kârla kuvvetlenen bankanın, esnafın ve küçük sanayi erbabının kredi ihtiyacını daha iyi karşılayabilecek hâle geleceği düşünülebilir. Fakat bu düşünce sakattır. Çünkü Halk Bankası ticarî zihniyetle hareket etmeğe başladığı anda, daha bidayette esnafın kredi ihtiyacından yüz çevirmeğe ve daha kârlı olan diğer muameleleri ifaya tevessül eder. Bu durumda esnaf kalkınamaz, Esnaf Kefalet Kooperatifleri kuvvetlenemezler, kuvvetlenemeyince de bankaya iştirâk edemezler. Halbuki Halk Bankacılığında gaye, bidayette devletin vereceği fonlarla esnafı iktisaden kuvvetlendirmek, Halk Bankasına iştirâkini temin etmek ve Halk Bankasını zamanla bir esnaf bankası haline getirerek Esnaf Kredisi meselesini ebediyen devlet eliyle halledebilecek bir mesele olmaktan çıkarmak olmalıdır. Bunun için devletin, esnaf teşekkülleri iyice kuvvetleninceye kadar bu bankayı mâlen desteklemesi, esnaf kredisi muamelelerinden başka kapitalist mahiyette muamelelerden menetmesi, (icabediyorsa) Belediyelerin de iştirâkini temin etmesi ve devamlı kontrollarda bulunması lâzımdır.

Bizde bu gayelerin tahakkukuna hizmet eden kanunî hükümlerin mevcut olup olmadığını anlayabilmek için Halk Bankacılığı ile alâkalı tedvin hareketlerini gözden geçirmek icap eder.

İlk Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu, küçük krediye ihtiyaç duyan halk tabakalarının mürabahacılar tarafından istismar edildikleri bir devrede çıkarılmış bulunan 18/6/1933 tarihli ve 2284 sayılı kanundur [33]. Bu kanunun yukarıda mevzu bahis edilen gayelerin tahakkukunu temine matuf maddeleri şunlardır:

Madde — 3 : «Halk Bankası:

A) İcap eden yerlerde Halk Sandıkları namı altında ve anonim şirket halinde *küçük kredi* müesseselerini teşkil ve bunlara yardım,

B) Halk Sandıkları'nın terakki ve inkişafını temin için lâzım gelen muameleyi ifâ ve tedbirleri ittihaz,

C) Mevduat Koruma Kanunu'na göre Halk Bankası ile Halk Sandıklarının sermayeleri ve ihtiyaçları yekûnu esas tutularak ve her birinin sermayesi ne olursa olsun mevduat kabul eder.»

Madde — 5 : «Halk Bankası yalnız Halk Sandıkları'na kredi açabilir.»

Madde — 10 : «Halk Sandıkları'nın yapacağı ikraz ve istikraz işleri ve diğer muameleleri, İktisat Vekâletince tasdik edilecek esas mukavelenameleri ve Halk Bankası tarafından tasdik olunan dahilî nizamnamelerine göre cereyan eder.»

Madde — 12 : «Halk Sandıkları gerek kendi ve gerek müşterileri hesabına bilûmum borsa muamelâtı yapmaktan memnurdurlar.»

Görülüyor ki, kanun vazı, mevzu bahis kanunda, Halk Bankalarının münhasıran Halk Sandıklarına kredi açabileceklerini tasrih etmiş, Halk Sandıklarını birer *küçük kredi* müessesesi olarak tavsif etmiş ve bunların bilûmum borsa muamelâtı yapmalarını men etmiş, böylece Halk Bankası ve Sandıkları teşkilâtını münhasıran küçük sanat erbabına ve esnafa kredi temin eden bir teşkilât olarak vazifelendirmiş, bu teşkilâtın kendisine meşru görülen muamelâtın dışına çıkmaması keyfiyetini de sandıkların esas mukavelenamelerini İktisat Vekâletinin tasdikine tâbi tutmak suretiyle garanti altına almıştır.

Bütün bu hükümlerden istihraç olunacak mâna, kanunun Halk Bankası ve Halk Sandıkları teşkilâtına devlet yardımı ve himayesi

[33] Bk: Resmî gazete, 18/6/1933 tarihli ve 2430 sayılı nüshası.

ile münhasıran *küçük kredi* muamelâtı ifa etmek üzere kurulmuş bir teşkilât vasıf ve mahiyeti vermek istediğini göstermektedir. Aynı kanunun esbabı mucibe lâyihasında da «Halk Sandıklarının kolaylıkla teessüs ve inkişafı imkânını hazırlayabilmek için vilâyetler hususî idareleri ile belediyeler, bütçesinin her sene en az %1'ini ayırarak Halk Bankasına yatıracaklardır.» denilmek suretiyle (kanunda bu hususa taallük eden hususî bir madde mevcut olmamakla beraber böyle bir hüküm esbabı mucibeye ithal edilerek) esnaf kredisi müessesesinin iştirâk ve yardımlarla geliştirilmesi gayesi güdülmüştür. 14 üncü maddede de «Resmî menabiden alınacak iştirâk hisseleri ayrı bir kanunla tesbit edilecektir.» diye bir hüküm vazedilmiş bulunuyor.

Zamanla esnaf teşekkülleri kuvvetlenip, esnafın malî iktidarının artması ile, devletin bir taraftan iştirâkleri azalırken diğer taraftan mevzuubahis teşkilât üzerindeki kontrol ve mürakabe hakkını da daraltması icap edeceği tabiidir. Acaba zamanla böyle bir inkişaf vukubuldu mu, veya hangi tarihlerde vukubuldu? Bu suali cevaplandırabilmek için müteakiben çıkarılan 27/1/1938 tarihli ve 3331 sayılı kanunu^[34] tetkik etmemiz lâzımdır.

Mevzuubahis kanunun 3 üncü maddesinde şöyle deniyor: «2284 sayılı kanunun tesisini derpiş ettiği Halk Sandıklarına resmî menabiden alınacak hisse senetleri, vilâyet idarei hususiyeleriyle belediyelerin her sene bütçelerinde Meclisi Umumî ve Belediye Meclisleri tarafından tesbit olunacak miktarla karşılanır.» Görülüyor ki, gayeden ayrılma var. 2284 sayılı kanunun esbabı mucibe lâyihasında iştirâk miktarının %1 den aşağı olmaması temenni edilmiş, 14 üncü maddede ise bu hususun bilâhare kanunlaştırılacağı vaad edilmişti. Gerçi bu hususta bir kanun çıkarılmış bulunuyor, fakat bu kanun, iştirâkin miktarını tayin hakkını Vilâyet ve Belediye Meclislerine bırakmaktadır. Acaba bu kayıtsızlık esnaf kuvvetlendiği için midir? Zannetmiyoruz. Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin kurulması için 1951 tarihine kadar beklemek lâzım. Halbuki bu kanunun tarihi 1938 dir.

31.3.1950 tarihli ve 5652 sayılı kanuna gelince bu kanunda, bankanın eskiden 3.000.000 olarak tesbit edilmiş bulunan sermaye-

[34] Resmî gazete, 27.1.1938 tarihli ve 3819 sayılı nüshası (Bu kanun 5652 sayılı kanunun 3 üncü maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.)

si 10.000.000'a arttırılmış ve 2 nci maddenin (b) fıkrasında da İl Özel İdareleriyle Belediyelerin her yıl gelirlerinin % 1/2 sinden aşağı olmamak üzere bütçelerine koyacakları iştirâk hisseleri» banka sermayesinin unsurları arasına ithal edilmiştir. Eski kanunda (yani 2284 sayılı kanunda) bu iştirâk miktarının takdiri vilâyetlerin ve belediyelerin kendi meclislerine bırakılmıştı. Halbuki şimdi, iştirâk hususunda velev ki % 1/2 ile de olsa, kanunî bir mecburiyet vazedilmiş bulunuyor. Diğer taraftan bu kanuna eklenen 2284 sayılı kanuna ek maddelerden biri de Halk Bankası ve Halk Sandıklarının vesikaları üzerinde suç işleyen memurların bu suçlarından dolayı devlet memurları gibi ceza göreceklerini tasrih etmek suretiyle Halk Bankası ve Halk Sandıkları teşkilâtının hâlâ devletin vesa-yetine muhtaç ve dolayısıyla devletin mürakabesine tâbi bir teşkilât olduğu kanaatini hâsıl ediyor.

Aynı kanunun diğer bir maddesi ise bu kanaati kökünden yıkacak mahiyettedir. Bilindiği gibi, 2284 sayılı kanunda Halk Bankasının yalnız Halk Sandıklarına kredi açabileceği (M. 5) ve Halk Sandıklarının ise birer *küçük kredi* müessesesi oldukları (M. 3) belirtmiş, böylece küçük esnafa kredi temininden başka bir muamelâta bulunmayacakları zımnen ifade edilmek istenmiş ve 12 nci maddede de bilûmum borsa muamelâtında bulunamayacakları sarîh bir şekilde tasrih edilmek suretiyle bu hüküm kuvvetlendirilmişti.

Halbuki, 31.3.1950 tarih ve 5652 sayılı kanunda bu prensipten inhiraf edildiği görülüyor. Filhakika mezkûr kanunun 5 inci maddesinin ilk paragrafında Halk Bankasının gayesinin ve vazifesinin esnafın ve esnaf dernekleri ile küçük sanat kooperatifleri gibi esnaf teşekküllerinin kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve Halk Sandıklarına kredi açmak olduğu belirtildiği halde yine aynı maddenin 2 nci paragrafında «Banka, diğer banka muamelelerini de yapabilir» denilmektedir.

Görüldüğü gibi, mezkûr maddenin iki paragrafının ihtiva ettiği hükümler birbiri ile tezat halinde olduğu gibi, 2 nci paragrafın mâna ve muhtevası hem bu kanunun diğer hükümleri hem de bundan evvel meriyete konmuş olan kanunla güdülen gaye ile tenakus arz etmektedir. Filhakika, 1950 tarihine kadar geçen tedvin safhasında müşahede edilen durum, Türk Halk Bankacılığının henüz devlet vesa-yetine muhtaç bulunduğu hissini uyandırıyor. Devletin koyduğu sermayenin arttırılması devlet mürakabesinin (Halk Bankası me-

murlarının devlet memurları ile aynı cezaî hükümlere tâbi tutulmasına imkân verecek derecede) arttırılmış olması, eskiden miktarı tesbit edilmemiş bulunan vilâyet ve belediye iştirâklerinin miktarı tesbit edilmek suretiyle bu gibi iştirâklerin bir mecburilik sistemine kavuşturulmuş bulunması Halk Bankası ve Halk Sandıkları teşkilâtı üzerindeki devlet yardım ve murakabesinin gittikçe kuvvetlenmekte olduğunu ve bu himayenin henüz kuvvetli bir durum iktisap etmemiş bulunan esnafa ve kurdukları teşekküllere kredi temini gayesine matuf bulunduğunu gösterdiği halde, Halk Bankasının her türlü banka muamelâtı ile iştigal edebileceğini derpiş eden hüküm tezatlı bir durum yaratıyor.

Acaba bu hüküm nasıl bir düşüncenin neticesini teşkil ediyor? Bu hususta iki şık hatıra gelebilir:

A) Halk Bankasının diğer bankacılık muamelelerinde de bulunmak suretiyle kuvvetlenmesini ve iktisaden zayıf bulunan esnafı daha çabuk kalkındıracak hâle gelmesini temin politikasının benimsenmiş olması,

B) Esnafın 1933 denberi kâfi derecede kalkınmış ve böylece Halk Bankasının devletten ziyade esnafa ait bir teşekkül haline geçmiş bulunması,

Bu iki şıktan ne 1 inci ne de 2 ncisi hakikî duruma tekabül etmemektedir.

a) Eğer esnaf mâlen zayıfsa, onu kuvvetlendirmek için Halk Bankasının esnafa kredi verecek yerde diğer banka muamelelerine tevessül etmesi, esnaf hayrına netice vermez. Çünkü bu takdirde:

1 — Banka esnafa verdiği krediyi kesmeğe mecbur olur ve esnaf bundan zarar görür.

2 — Kredi bulamayan esnaf, iktisaden kuvvetlenemez ve esnaf teşekkülleri de Halk Bankasına iştirâk edemezler. Böylece zamanla Halk Bankası gayesinden büsbütün uzaklaşır.

3 — Diğer bankacılık muamelelerinin nisbeti çok artarsa bu durum, buhran zamanlarında bankayı iflâsa dahi sürükleyebilir. Ve banka esnafa kredi veren bir banka olmaktan çıktığı için esnaf kredisi muamelelerinden tevellüt etmeyen bir iflâs hâdisesi karşısında devletin yardımında bulunarak bankayı kalkındırması, mâna ifade etmeyen bir hareket olur.

b) İkinci sıkkâ gelince, Halk Bankasının 1933 tenberi devletten ziyade esnafa ait bir teşekkül haline geçmiş bulunmadığı hakikati bizatihî bu kanunun metninden dahi istihraç edilebilir. Çünkü esnafın ve esnaf teşekküllerinin Halk Sandıklarının sermayesine iştirâk edebilecekleri ancak 1950 tarihinde 5652 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Binaenaleyh o tarihe kadar böyle bir iştirâk yoktu. Eğer Halk Bankası, devletten ziyade esnaf teşekküllerine ait bir müesseseye haline gelecekte bu belki 1950 den sonra mümkün olabilecektir. Fakat, 1950 ye kadar böyle bir durumun tahakkukuna fiilen (yani bu teşekküllerin mâlen zayıf olmaları sebebiyle) imkân olmadığı gibi kanunen dahi imkân yoktur.

Şu halde Halk Bankasının her türlü banka muamelâtında bulunabileceğine mütedair hüküm, bizzat Halk Bankacılığının prensiplerine olduğu kadar kanun vazının güttüğü gaye ve maksada da mugayir bulunmaktadır. Acaba bu tenakus idrâk edilerek düzeltme yoluna gidildi mi? Mütaakıp kanuna (yani 6854 sayılı kanuna) dikkat edersek [35] bu hususta hiç bir tadilât yapılmadığını görürüz. Halbuki 1 inci ve 2 nci maddeler tâdil edilerek İktisat ve Ticaret Vekâleti ile Maliye Vekâleti tarafından konulan sermayelerin miktarının arttırılmış olmasına bakılırsa Halk Bankası ve Halk Sandıkları teşkilâtının elân devlet vesâyetine muhtaç olduğunun kanun vazı tarafından da kabul edilmekte olduğu anlaşılabilir. Bu sebeple devlet vesâyeti ile kabili telif olmayan ve Halk Bankasının her türlü banka muamelelerini yapabileceği hükmünü ihtiva eden maddede buna rağmen hiçbir değişiklik yapılmayarak kanunun takip ettiği gayeyi baltalamakta bulunan mevzu bahis maddenin aynen muhafazasından nasıl bir müsbet netice ümit edildiğini anlayabilmek hakikaten müşküldür.

IV — TÜRK HALK BANKACILIĞI TATBİKATI

Evvelce de belirtildiği gibi, küçük sanayi sektörü, ekonomik ve sosyolojik bakımlardan haiz olduğu ehemmiyet dolayısıyla, kredi temini suretiyle inkişaf ettirilmesinden faydalı neticeler elde edilebilecek bir sektördür. Ancak, bu himaye ve desteklemenin ilânihâye devam ettirilmesinin doğru olmadığı, esnaf ve küçük sanayi erbabının isabetli bir kredi politikası ile iktisaden kuvvetlendirilme-

[35] Bk: Resmî gazete, 8.12.1956 tarihli ve 9478 sayılı nüshası .

lerinden sonra, bunların iştirâkiyle Halk Bankasının bir kooperatif banka haline inkılâp etmesini temine çalışmanın zarurî bulunduğu yine evvelki izahlarımızda belirtilmeye çalışılmıştı.

Fakat, «İsabetli Kredi politikası» ibaresi sadece Halk Bankası mevzuatından ibaret bu hukukî çerçeveyi değil, bu hukukî çerçeve içinde yer alan bütün halk bankacılığı tatbikatını da kavrayan şü-müllü bir mâna taşımaktadır. Çünkü, kredi muamelâtının bütün teferruatını ve hususî durumlara göre ihtiyaç hissettirdiği tedbir-leri kanunlarda tesbit edebilmek mümkün değildir. Bundan ötürü halk bankacılığı tatbikatı ve halk bankası idarecilerinin faaliyet-leri, küçük kredi dâvasının muvaffakiyetle yürütülmesinde ehem-miyetli bir faktör olarak nazarı dikkate alınmak icap eder.

Ancak, esnaf ve küçük sanayi erbabına kredi temini problemi sadece halk bankasının tek tarafı gayretleri ile halledilebilecek bir problem olmayıp, aynı zamanda esnafın teşkilâtlanmasını da ge-rektirdiğinden halk bankacılığı tatbikatını incelerken mevzuubahis bankanın esnaf kefalet kooperatifleri ile olan karşılıklı münasebet-lerinin nazarı dikkate alınması zarurîdir.

Küçük ticaret ve sanayi erbabının halk bankası imkânlarından gittikçe artan bir ölçüde istifade etmeye başlamaları, ilk esnaf ke-falet kooperatifinin kuruluş tarihi olan 1951 yılından itibaren müm-kün olabilmiş ve kefalet kooperatifleri teşkilâtının genişlemesinde de Halk Bankası müessir olmuştur. Bu suretle, bir taraftan artan devlet yardımları dolayısıyla Halk Bankasının malî kudretinin yük-selmesi, diğer taraftan Esnaf Kefalet Kooperatifleri teşkilâtının za-manla genişlemesi ve kuvvetlenmesi, «küçük kredi» probleminin muvaffakiyetle halledilmesi için gerekli şartları hazırlamış bulun-makla beraber, mevcut imkânlardan âzamî istifade temin edilmekte olup olmadığı hususunda nihaî bir hükme varabilmek için küçük kredi muamelâtı esnasında karşılaşılması zarurî alternatif prob-lemelerin hangisinin halline Halk Bankasınca daha fazla ehemmiyet atfedildiğinin ve millî ekonomimizle sosyal bünyemizin hususî va-sıfları muvacehesinde tercihe şayan hal çarelerinin hangileri oldu-ğunun tetkikine ihtiyaç vardır.

Müteakip paragraflarda bu alternatif problemleri ayrı ayrı ele alarak her birinin hallinde hangi yolun tercih edildiğini ve edilmesi lâzım geldiğini belirtmeğe çalışacağız.

a) Küçük kredi muameleleri ve ticarî muameleler:

Bu problemlerin ilki, Halk Bankasının esnaf ve küçük sanayi erbabına kredi vermekten ibaret bulunan aslî gayesinden uzaklaşarak ticarî muamelelere tevessül etmekte olup olmadığının tayini meselesidir.

Alâkalı mevzuat Halk Bankasına, her türlü bankacılık muamelelerinde bulunma salâhiyetini vermiş olduğu cihetle, bankanın bu salâhiyetten istifade edip etmediğini tayin keyfiyeti ehemmiyet arz ediyor. Çünkü Halk Bankası idarecisi, esnaf ve küçük sanayi erbabına karşı ne kadar hüsnüniyet sahibi olursa olsun «iyi bankacı» olma vasfına mâlik, ihtisas sahibi bir kimse ise, (kapitalist espriye yabancı kalması lâzım gelen) Halk Bankasını gayesinden uzaklaştırabilir, ihtisas sahibi değilse, bu takdirde de bankacılık yürümez. Fransa'da 19 uncu asırda Halk Bankacılığı sahasında girilen 76 teşebbüsten sadece 12 sinin muvaffak olabilmesi bundan ileri gelmiştir. [36].

Şu halde Türkiye Halk Bankasının ticaret plâsmanları ile meslekî plâsmanlarının muhtelif yıllar itibariyle karşılaştırılması faydalı olacaktır. Aşağıdaki tablo, bu maksadı temine yarıyabilir [37].

Tablo, meslekî plâsmanların zamanla arttığını ve bilhassa 1951 den itibaren artan bir tempo ile ekseriyeti teşkil ettiğini gösterdiğine göre, Esnaf Kefalet Kooperatifleri temsilcilerinin bu durumdan memnun olmaları icap ederdi.

Halbuki, birlik kooperatifine dahil bulunan ortak kooperatifler temsilcilerinin Antep'de yaptıkları hususî bir toplantıda izhar etmiş buldukları şu temenni, esnaf çevrelerinde bir hoşnutsuzluğun mevcut olduğunu ihsas ediyor:

«Muhterem hükümetimiz Esnaf ve Küçük Sanat erbabına lüzumlu krediyi dağıtmak üzere Halk Bankasına çok geniş imkânlar sağlamaktadır. Halk Bankası ise, bu imkânların pek az bir kısmını kooperatiflere, mühim bir kısmını da tüccar veya sanayicilere vermektedir. Tüccarın, büyük sanayicinin başvuracağı bir çok bankalar vardır. Buna mukabil esnafa açılan tek kapı Halk Bankasıdır.

[36] Bk: Chalon, De L'evolution et de L'avenin des Banques populaires, Paris, 1941.

[37] Bk: Türkiye Halk Bankası 1957 yılı idare meclisi rapor, sf. 8.

Türkiye Halk Bankası, Şubeleri, Sandıkları ve
Ajansları Plâsman Tablosu

Yıl	Meslekî	Ticari	Yekûn
1938	—	121.960	121.960
1939	—	589.102	589.102
1940	—	516.014	516.014
1941	—	1.352.348	1.352.348
1942	486.286	1.072.049	1.558.335
1943	935.760	2.510.124	3.445.885
1944	1.185.183	3.595.234	4.780.418
1945	2.292.999	5.152.636	7.445.636
1946	1.174.136	3.995.637	5.169.774
1947	2.166.557	3.895.862	6.062.420
1948	3.393.548	3.919.727	7.313.276
1949	3.766.495	3.910.204	7.676.700
1950	5.019.624	5.639.889	10.659.513
1951	6.258.535	5.651.328	11.909.864
1952	9.528.020	8.081.684	17.609.704
1953	21.051.349	12.380.824	33.432.173
1954	36.045.083	15.073.561	51.118.644
1955	56.623.464	16.767.087	73.390.551
1956	63.836.883	15.799.119	79.636.002
1957	80.543.817	16.030.982	96.574.799

Binaenaleyh, sermayesinin büyük bir kısmı millî bünyeden devamlı olarak beslenen ve esnafa kredi vermek için kurulmuş olan bu bankanın imkânlarının azamîsinin esnafa tahsisi sağlanmalıdır [38].

Görülüyor ki, Halk Bankası neşriyatından aldığımız meslekî ve ticarî plâsman tablosunun ifade ettiği mâna ile Kefalet Kooperatifleri temsilcilerinin ileri sürdükleri fikir ve kanaatler birbirleriyle kabili telif değildirler. O halde, acaba kooperatif temsilcileri mi yanılıyorlar, yoksa Halk Bankası neşriyatında rastlanan «Meslekî Kredi» tâbirini tefsir ederken biz mi yanılıyoruz?

[38] Bk: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Kefalet Kooperatifleri, Birlik Kooperatifi 1956 yılı umumî heyet toplantısı raporu, sf. 10 .

Yine Halk Bankasının 1957 yılı İdare Meclisi raporunda muhtelif yıllara ait aktif ve pasif durumlarını gösteren tablonun meslekî kredilere taallük eden sütununun rakamları, az evvel aynen nakletmiş olduğumuz tablodaki rakamlardan tamamen farklıdır. Nitekim mevzu bahis aktif tablosunun 1944 ve 1950 yıllarında hiç bir meslekî kredi rakamı görülmediği gibi diğer yıllara ait rakamlar da, buraya nakletmiş bulunduğumuz plâsman tablosunda mevcut olanlardan daha düşük. Şu halde, «Meslekî Kredi» tâbiri ile ne kastedildiğini kat'î surette bilmeden Halk Bankası muamelâtında küçük kredilerin hâkim bir mevki işgal ettiklerini ifade edemeyiz.

Aynı raporun 25 inci sahifesinde 1957 yılı meslekî krediler yekûnunun hangi kalemlerden ibaret olduğu şu şekilde izah edilmektedir:

«65.363.683,— liraya yükselen meslekî kredilerimizin,
61.970.116,45 lirası iskonto senetlerine,
2.285.025,32 lirası iştirâ senetlerine,
52.690,96 lirası avans hesaplarına,
1.055.850,27 lirası da muhtelif teminat karşılığında küçük tüccar ve sanatkârlarla kooperatiflere açılan borçlu carî hesaplara aittir.»

Eğer, mevzu bahis senetler ve avans hesapları muameleleri büyük tüccar ve sanayicilerle ilgili bulunuyorsa, Halk Bankasının aslı gayesinden inhiraf ettiğini kabul ederek, Kefalet Kooperatifleri temsilcilerinin haklarını teslim etmeğe mecburuz [39].

b) Teşkilâtın coğrafî bakımdan genişletilmesi:

Halk Bankasının mâlî imkânları arttıkça, bu imkânlardan istifade edenlerin miktarının da artacağı tabiidir. Ancak, bu netice iki şekilde tahakkuk ettirilebilir:

- Teşkilâtı bütün memlekete yaymak.
- Muayyen mıntıkaları ele alarak bunların sırasıyle inkişaflarını temin etmek.

[39] Bu ihtimalin kuvvetli olmasını gerektiren bazı neşriyat mutabakat-sizlikleri de vardır. Meselâ Halk Bankası 1957 yılı idare meclisi raporunun 49 uncu sahifesinde 1955 yılına ait meslekî krediler 46772566.64 lira olarak gözüktüğü halde, yine aynı bankanın 14 No. lı neşriyatının (1955 rakamlarına göre) Esnaf Kefalet Kooperatiflerine yapılan plâsmanları gösteren 4 üncü tablosunda bu miktar 37.666.775,— liradır.

Bu iki hareket tarzından birincisi, Türkiye Halk Bankasının takip ettiği yoldur ve memleketimizin ekonomik ve sosyolojik hususiyetleri ile de kabili teliftir. Evvelce de belirtildiği gibi, küçük sanayi sektöründen, memleketimizin ekonomik ve sosyolojik bakımlardan inkişafı hususunda beklenen faydalar bu sektöre dahil ve bütün memlekette yaygın bulunan işletmelerin (bölge tefriki yapılmaksızın) heyeti umumiyesine kredi tedarik edilmesi ile mümkündür.

Fakat, Halk Bankası fonlarından istifade imkânlarının bütün memleket sathına teşmil edilmesi, şüphesiz bu fonları farklı iktisadî imkânlarla sahip bulunan muhtelif mıntıkalara müsavi surette taksim etmek demek değildir. Nitekim, Halk Bankası idarecileri tarafından da kredi fonlarının muhtelif bölgelere tevziinde nazarı dikkate alınması gereken prensip şu şekilde belirtilmiştir:

«Halk Bankası ve Halk Sandıkları için bahis mevzuu olan keyfiyet, kredilerimizi, kurulu bulunduğumuz mahaller arasında müsavi surette taksim etmek olmayıp, hiç şüphesiz mahallî ihtiyaçlar da gözönünde bulundurulmak şartıyla, bunları muayyen ölçüler dahilinde millî ekonomimiz bakımından daha büyük faideler temin etmesi muhtemel olan yerlere teksif etmektir.» [40].

Fakat, mesele bu zaviyeden ele alınınca, mahallî piyasaların tetkikine de zaruret vardır. Çünkü, ham madde kaynakları, vasıflı ve vasıfsız işçi, transport imkânları vesair istihsal şartları mıntıkadan mıntıkaya farklar arzettiği gibi, mamüllerin sürüm şartları dahi her bölgede birbirinin aynı değildir.

Gerçi, kendilerine kredi verilen münferit esnaf ve küçük sanayi erbabının krediyi itfa kabiliyeti Esnaf Kefalet Kooperatiflerince tahkik edilmektedir. Fakat, bu tahkikat ve kontrola mesnet teşkil edecek mıntika etüdleri Halk Bankası iktisat müşavirleri tarafından yapılmamış ve kredi fonlarının muhtelif bölgelere tevzi tarzı, bu türlü tetkikler neticesinde tanzim edilmiş bulunan raporlara göre tesbit edilmemişse, Kefalet Kooperatifleri esnaf ve küçük sanayi erbabına kredi verilmesi için yaptıkları tahkikatı ne kadar ciddî tutarlarsa tutsunlar bundan, memleket çapında muvaffakiyetli neticeler husule gelmesi beklenemez.

[40] Bk: Türkiye Halk Bankası 1957 yılı idare meclisi ve murakipler raporu, sf. 17.

Kefalet Kooperatifi temsilcilerinin de hazır buldukları Ilgın toplantısında iklim, coğrafî icaplar, ziraî ve iktisadî zaruretler nazarı dikkate alınarak plâsmanların muhtelif mahallerde farklı tesbit edilmesi zaruretine temas edilmiş ve dar bir piyasaya mâlik olan yerlerde «Kooperatif teşkilâtları zevale mahkûm olacağından» Halk Bankasının kuvvet kaynaklarının buralarda israf edilmemesi temenni edilmiştir [41].

Halbuki, muhtelif bölgelerin mahallî hususiyetlerinin tetkikine zaruret varsa bu ancak her bölgeye, hususî vasıflarına göre farklı miktarda plâsmanlar tahsis etmek içindir. Piyasanın dar bulunduğu, kendi içine kapalı bir manzara arzeden ziraî mıntikalara Halk Bankasının şimdilik daha az yardım yapması tabîî karşılanabilir, fakat tamamen lâkayıt kalması tasvip edilemez. Eğer küçük sanayi inkişafını istiyorsak bilhassa bu bölgeleri düşünerek istiyoruz. Buralarda, halkın hiç bir sanat bilgisi olmasa bile ziraî sanatlar geliştirilebilir. Halk Bankası, bu maksadı temin için elinden gelen her şeyi yapmalı ve Kefalet Kooperatifi kurulması masraflı oluyorsa, Kefalet Kooperatifleri teşkilâtı kurulmadan evvel büyük şehirlerde de tatbik edilmiş olan «Grup ikrazatı» sistemi bu bölgelerde tatbik devam edilmelidir.

Unutmamak lâzımdır ki, Halk Bankaları kâr gayesinden ziyade hizmet gayesi güden müesseseler olmak mecburiyetindedirler. Ancak, onların bu fonksiyonları, âmme hizmetleri gibi, fertlerin ilâni-hâye, karşılıksız faydalandırılmalarını gerektiren hizmetlerde bulunmak olmayıp, hâlen hususî bankalar için kârlı olmayan, fakat inkişafından istikbalde memleket namına faydalar doğacak olan sektörlerle yatırım imkânları yaratarak, bu sektörlerin canlanmasına ve kuvvetlenmesine fırsat vermektedir.

Şu halde ,bölge tetkikleri, muhtelif bölgelerin sadece halihazır durumlarını değil, fakat malî yardıma mazhar oldukları takdirde ileride gösterebilecekleri inkişafı da tesbite matuf tetkikler olmalıdırlar.

[41] Bk: Esnaf Kefalet Kooperatifleri Birlik Kooperatifi ve Halk Bankası faaliyetleri ile ilgili derlemeler, Ankara, 1956, sf. 54.

c) Kredi fonlarının tevziinde küçük sanayi erbabı ve mutavassıt esnaf:

Halk Bankasının mevcut imkânlarını memleket iktisadiyatı bakımından en müsait neticeleri verecek tarzda kullanabilmesi, kredi fonlarının tevziinde sadece mıntıkalar arasında yapılacak tercih ve sıralamanın sağlam bir ekonomik temele istinat ettirilmesi ile mümkün olamaz. Aynı zamanda her mıntıkada (veya vilâyette) mevcut mutavassıt esnaf ve küçük sanayi erbabı arasında da o mıntıkanın hususiyetlerine uygun, isabetli bir tercih yapılması icap eder.

Bundan evvelki izahlarımızda Halk Bankasını bir küçük kredi müessesesi olarak tanıtmaya çalışmıştık. Fakat «Küçük Kredi» mefhumu oldukça geniş bir mâna ifade ettiği ve istihlâk ihtiyaçlarını karşılamak üzere verilen krediler bile bu mefhumun şumulü içine girdiği için Halk Bankasının iştigal etmesi gereken küçük kredi muamelelerini ayrıca tasrihe ihtiyaç vardır.

Halk Bankalarının istihlâk gayesine mâtuf küçük kredi taleplerini karşılamakla mükellef müesseseler olmadıklarını tavzihe hâcet yoktur. Fakat istihsal gayesine dayanan kredi taleplerinin dahi imalât faaliyetleri veya tavassut muameleleri için yapılan talepler olmak üzere iki grupta mütalâa edilebilmeleri mümkün olduğundan Halk Bankalarının bu iki çeşit talepten hangisini daha geniş ölçüde tatmine çalışmaları gerektiği keyfiyeti halli gereken bir problem teşkil etmektedir.

Evvelâ şu noktanın belirtilmesi icap eder ki, Halk Bankalarının daima ve her yerde, daha ziyade mutavassıt esnafa veya küçük sanayi erbabına kredi vermeleri gerektiği kat'î bir şekilde ifade edilemez. Bu hususta bir karara varabilmek için yine mahallî iktisadî ve sosyolojik şartları tetkik etmek icap eder. Nitekim yaygın bir orta sınıfın mevcut olduğu ve bu sınıfın hayat seviyesinin icap ettirdiği bol taleple beslenen ve seri halinde imalât metodları ile çalışan büyük sanayi işletmelerinin bulunduğu (A.B.D. gibi) memleketlerde, küçük kredi problemi sanat faaliyetlerinden ziyade alım satımla iştigal eden küçük ticaret erbabının (yani mutavassıt esnafın) kredi dâvası olarak anlaşılmaktadır. Çünkü, büyük sanayiinin mevcut bulunduğu bu memleketlerde küçük ticaret işletmeleri, dev fabrikaların sürüm yapabilmek için şiddetle muhtaç buldukları perakende satış yerleridir.

Halbuki orta sınıfın zayıf olduğu, transport masraflarının yüksek ve millî gelirin düşük bulunduğu az gelişmiş memleketlerin bünyevî vasıfları büyük sanayi kurulmasına müsait olmadığı için bu memleketlerde küçük ticaret işletmelerine fazla ihtiyaç duyulması da mümkün değildir. Esasen iktisaden az gelişmiş olmanın belirtisi nüfus başına istihsalin düşüklüğüdür. Binaenaleyh, istihsalin kifayetsiz olduğu bu memleketlerde mal istihsalini arttırmak için gerekli kredi tedbirlerine tevessül edecek yerde istihsal edilen mahdut emteanın el değiştirmesini temine çalışmanın muvazenesizlik yaratıcı bir hareket olacağı da meydandadır.

Binaenaleyh, Halk Bankası ve Halk Sandıklarımızın, kredi fonlarını tevzi hususunda takip etmeleri lâzım gelen yol, küçük sanayi erbabını, mutavassıt esnafa tercih etmek olmalıdır. Fakat, bu hüküm, çok dikkatle tefsir edilmeğe muhtaçtır. Çünkü, böyle bir hükme varabilmek için, memleketimizin topyekûn ekonomik ve sosyolojik hususiyetlerini gözönünde bulundurduk. Acaba muhtelif memleketlerin bünyevî vasıflarını nazarı dikkate aldığımız gibi, aynı memleket içindeki muhtelif mıntukaların veya şehirlerin de hususiyetlerini nazarı dikkate almamız icap etmez mi? Bu suale müsbet cevap verilebilir ve denilebilir ki, Halk Bankası fonlarının tevziinde ancak, şehir nüfusu içinde orta sınıf mensuplarının yüzde itibarıyla arzettikleri nisbetin yüksek, büyük fabrikalar miktarının fazla, vasıfsız işçilerin de mebzul bulunduğu şehirlerde küçük ticaret erbabının, kredi fonlarından daha fazla istifade ettirilmeleri muvafık olabilir.

Fakat, bütün Türkiye topyekûn nazarı dikkate alındığı takdirde, küçük sanayi erbabının, küçük ticaret erbabına tercih edilmiş olmasına kat'î zaruret vardır.

İlgın'da Esnaf Kefalet Kooperatifleri mümessillerinin hazır buldukları bir istişarî toplantıda, Halk Bankasından kredi talebinde bulunanların A B ve C gruplarına tefrik edilerek, fonların tevziinde, küçük sanat erbabının, küçük krediye muhtaç diğer zümrelere tercih edilmesine karar verilmiştir ([42]. Bu tercih memleket ölçüsünde mevzu bahis olup, bazı vilâyetlerde mutavassıt esnafın daha fazla kredi tedariki şansına mazhar edildikleri de görülmektedir.

[42] Esnaf Kefalet Kooperatifleri Birlik Kooperatifi ve Halk Bankası faaliyetleri ile ilgili derlemeler, Ankara 1956, sf. 53, (H. B. neşriyatı).

Fakat, Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin ve onlarla devamlı teşriki mesai halinde bulunan Halk Bankasının bu türlü hareket tarzları iki bakımdan incelenmeğe muhtaçtır:

Evvelâ, muhtelif vilâyetlerde küçük sanayi erbabı ve mutavassıt esnaf arasında kredi fonlarının tevzii bakımından verilen kararlarda mahallî şartların tetkiki, ne dereceye kadar müessir olmaktadır? İkinci olarak da, küçük krediye muhtaç zümrenin ancak mutavassıtlar ve imalciler olmak üzere iki grupta mütalâası mümkün iken A B ve C gruplarını ihtiva eden bu üçlü tasnif, nasıl bir kriterle dayanılarak yapılmış bulunmaktadır.

Evvelce de belirtildiği gibi, plâsman tevziinde bölgelerin coğrafi, iktisadî vs. hususiyetlerinin nazarı dikkate alınmasına karar verilmiş ise de, bu hususta yapılacak tetkikler sadece muhtelif kooperatiflere (veya şehirlere) tahsis edilmesi gereken azamî plâsman miktarının tesbiti maksadına matuftur.

Halbuki, mesele bundan ibaret değildir. Muayyen bir mıntıkaya veya şehre, tahsisi kararlaştırılmış bulunan muayyen plâsman miktarının (küçük kredi talebinde bulunan muhtelif zümreler itibariyle) hangi terkininin millî iktisadî menfaatlerimize en ziyade uygun olduğunun tayinine zaruret vardır.

Gerçi, bazı vilâyetlerde mutavassıt esnafa daha fazla kredi verildiği görülüyor. Acaba bu durum, mıntika veya şehir tetkiklerinin gerektirdiği zarurî ve mâkûl bir tercih midir? Eğer bazı vilâyetlerde mutavassıt esnafın, küçük sanat erbabına nazaran daha fazla kredi tedarik edebilmesi, mahallî şartlar dolayısıyla, kendilerine hakikaten ihtiyaç duyulmakta olmasından ileri gelseydi, daha fazla kredi alabilen bu zümrenin takipte olan borçlarının düşük bir seviye arzemesi icap ederdi. Filhakika cemiyetin çok muhtaç olduğu faaliyetlerde bulunan zümreler, kazanç imkânları yüksek ve borçlarını ödeme iktidarı fazla olan zümrelerdir. Halbuki, meselâ, Ankara Esnaf Kefalet Kooperatifinin 1957 yılına ait bir neşriyatındaki «Derneklerin kullandıkları krediler grafiği» bazı mutavassıt esnaf derneklerinin en fazla krediye mazhar olduklarını «Derneklere göre takipteki alacaklar grafiği» ise tahsil edilemeyen alacaklar itibariyle de bu grupların başta geldiklerini göstermektedir [43].

[43] Bk: Ankara Esnaf Kefalet Kooperatifi, 1957 yılı Ortaklar Umumi Heyet Raporu.

Şu halde, sıhhatli tetkikler yapıldığı takdirde, küçük sanat erbabının küçük ticaret erbabına tercih edilmesine (pek az istisna ile) memleketimizin hemen her köşesinde kat'î zaruret bulunduğu neticesine varıldığı tahmin edilebilir.

A. B. ve C. gruplarını ihtiva eden üçlü tasnife gelince, bu tasnifin dayandığı kriterin mâkûl bir şekilde tatbik edilmiş olduğu şüphelidir. Çünkü, tasnifte güdülen gaye «esnaf ve sanatkâr gruplarından istihsal ile doğrudan doğruya alâkalı olan veya olmayanların ehemmiyet derecelerine göre» sıralanmalarını teminden ibaret olduğu halde, bu gayenin tam manasiyle tahakkuk ettirilememiş bulunduğu görülüyor. Bir fikir vermek üzere tasnifi aynen kaydediyoruz [44].

A — *Grubu* :

Demirciler
 Tesviyeciler, Tornacılar
 Dokumacılar
 Doğramacılar, möbleciler
 Halıcular, Kilimciler
 Keçeciler, Mazmanlar
 Kendirciler
 Keresteciler
 İnşaat İşçileri ve Usta
 Elektrikçi, Radyocular
 Bakırcılar
 Çorapçılar
 Tabaklar, Dericiler
 Oto ve Araba Tamircileri
 Taşçılar, Tuğlacılar

B — *Grubu* :

Ayakkabıcılar
 Nakliyeciler
 Bıçakçılar
 Şoförler, Arabacılar

[44] Bk: Türkiye Esnaf Kefalet Kooperatifleri dâreketleri, sf. (Halk B. 14 No. lu neşriyatı).

Saraçlar, Bavulcular
 Tenekeçiler, Camcılar
 Değirmenciler, Zahireciler
 Matbaacılar, Kitapçılar
 Fırıncılar
 Terziler, Gömlekciler

C — *Grubu* :

Bakkallar, Bayiler
 Bıçakçılar
 Berberler
 Elbiseciler
 Fotoğrafçılar
 Hamamcılar
 Hattatlar, Mühürçüler
 Hırdavatçılar, Züccacıyeciler
 Kasaplar, Tavukçular
 Kırtasiyeciler
 Kuyumcular, Saatçiler ...
 Leblebiciler, Kuru Yemişçiler
 Lokantacılar, Gaz, Kahveciler
 Mahrukatçılar
 Manifaturacılar
 Gazozcular, Şerbetçiler
 Otelci, Hamameci
 Şekerci, Tatlıcılar
 Sebzeçiler, Manavlar
 Sütçü, Yoğurtçular
 Testici, Çömlekçiler
 Tiftikçi, Yüncü
 Tuhafiyeciler
 Yorgancılar, Hallâçlar
 Kehribarcılar
 Muhtelif.

Bu liste üzerinde biraz düşünmek bile üçlü bir tasnif içinde tatbik edilen «ehemmiyet derecesi» kriterinin farklı anlayışlara yer veren bir kriter olduğunu anlamamıza kâfi gelebilir. Filhakika, listeyi tanzim edenler meselâ, çorapçıları A grubuna, ayakkabıcıları

B grubuna ithal ettiklerine göre, her halde, çorap imalinin daha ehemmiyetli bir faaliyet olduğunu düşünmüşlerdir. Fakat, ayakka-bısız, sadece çorapla gezmenin mümkün olmadığını düşünen bir kimse, bu listede, ayakkabıcıların niçin B grubuna dahil edildiklerini sorabilir. Keza, bakırcılara A grubunda yer verirken, bıçakçıların B grubuna dahil edilmelerine acaba nasıl bir düşünce müessir olmuştur?

Şu halde, «ehemmiyet derecesi» kriteri böyle, üçlü bir tasnif içinde, tatmin edici olamamaktadır. Halbuki, kredi talebinde bulunanlar «müstahsiller» ve «mutasavvıtlar» olmak üzere iki gruba bölünerek mal ve hizmet istihsalinde bulunan küçük sanayi erbabı birinci gruba, alım ve satımla iştigal eden küçük ticaret erbabı da ikinci gruba ithal edilmiş olsalardı, böyle bir tasnif, küçük sanayi sektörünün gelişmesine çok muhtaç bulunan memleketimizde, «ehemmiyet derecesi» kriterinin de her halde doğru ve yerinde bir istimal şekli olurdu.

d) Kredi miktarı ve itfa süresi.

Kredinin ihtiyacı karşılayabilmesi için yeter miktarda ve kâfi derecede uzun vâde ile verilmiş olması şarttır. Fakat bu gayenin tahakkuk ettirilebilmesi maddî kudrete bağlıdır. Binaenaleyh, mahdud imkânları ile memleket çapında büyük bir vazifenin ifasını deruhte etmiş bulunan Halk Bankasının bu konuda karşılaşması zarurî bulunan problem, sayıca daha az kimseye yeter vâdeli yüksek kredi verilmesi ile, daha çok kimsenin kısa vadeli küçük kredilerden faydalandırılması şıkları arasında yapılacak tercihten ibarettir.

Şüphesiz, yeter vade ile yeter miktarda kredi verilmesi ve bu imkânlardan mümkün mertebe çok kimsenin istifade ettirilmesi en tatminkâr hal çaresi olabilir. Fakat buna imkân olmadığına göre, yukarıda mevzubahis iki şıktan birini veya diğerini tercih etmek zarureti vardır.

Bundan evvelki izahlarımızda küçük sanayi sektörünün kredi yolu ile inkişaf ettirilebilmesi için, bu sektörün bünyevî vasıfları icabı, Halk Bankası teşkilâtının bütün memlekete teşmilinin zarurî olduğu belirtilmişti. Teşkilâtın genişletilmesi demek kredi tedariki imkânlarından çok sayıda esnaf ve küçük sanayi erbabının faydalandırılması demektir ki, bu da, verilen kredi miktarının küçük ve vadenin kısa tutulmasını icap ettirir. Fazla esnafa kredi verilmesi-

nin her birine az miktarda kredi vermekle mümkün olacağı tabiidir. Vadenin kısa olması ise (iyi bir tahkikattan sonra kredi verilmesi şartı ile) kredi fonlarının seyyaliyet kazanmasını ve mümkün mer-tebe fazla esnaf ve küçük sanayi erbabının bundan istifadesini müm-kün kılar [45]. Bütün bu mülâhazalar her şahsa verilen kredi mikta-rının 2500.— lira ve vadenin de 9 aydan ibaret tutulmasını haklı gösterebilir [46].

Fakat, meseleyi, iktisadî gelişme zaviyesinden tetkik edecek olursak daha başka bir kriteri de nazarı dikkate almak mecburiye-tinde kalırız.

Halk bankacılığı tatbikatında karşılaşılmaması zarurî bulunan problemleri tetkik ederken, Halk Bankalarının ticarî mahiyette mu-amelelerden kaçınarak, küçük kredi muamelelerinde bulunmaları lüzumuna işaret etmiş ve küçük kredi fonlarından memleketin bü-tün bölgelerinin (farklı miktarlarda olmak üzere) faydalandırılma-ları gerektiğine işaret ettikten sonra da muayyen bir mıntıkaya (mahallî hususiyetleri nazarı dikkate alınmak suretiyle) tahsis edi-lecek plâsman yekûnunun küçük ticaret ve sanayi erbabı arasında o bölgenin hususiyetlerine uygun bir tarzda taksiminin zarurî ol-duğunu belirtmiştik. Fakat, acaba bütün mesele bundan ibaret mi-dir? Muayyen bir mıntıkada (veya şehirde) küçük sanayi erbabına tahsis edilecek plâsmanların miktarı tesbit edilmekle mesele bitmiş oluyor mu? Bu plâsmanı, kredi için müracaat edecek küçük sanayi erbabına (vade ve miktar itibariyle) müsavi şartlarla dağıtacak yerde, bir müsavatsızlık gözeterek dağıtmak daha faydalı neticeler vermez mi?

Bu sualleri cevaplandırabilmek için «küçük sanayiın iktisadî ehemmiyeti» mevzuuna hasretmiş bulunduğumuz etüdde, yatırımla-rın ilk tahsisi gereken sektörler hakkında serdedilmiş bulunan mü-talâayı hatırlatmak yerinde olur. Mevzuubahis etüdde, iktisadî ge-lişme gayretlerinin semereli neticeler verebilmesinin ziraatle bir-likte küçük sanayie de yatırım yapılması ile mümkün olabileceği be-

[45] Bk: Halk hizmetinde 20 yıl, sf. 108 (Halk Bankası Neşriyatı) An-kara, 1958.

[46] Kredi miktarı son zamanlarda arttırılmış olmakla beraber kifayetli bir seviyeye ulaştırılamamıştır. Bu etüdün hazırlandığı yıllarda (1958-59 yıl-larında) kredi miktarı 2500 tiradan ibaretti ve son derece kifayetsiz bir sevi-yede idi.

lirtilmiş ve bütün ziraat bölgelerinde bir taraftan ziraî produktivitenin arttırılmasına çalışılırken diğer taraftan bu bölgelerdeki işsizlerin de mahallî küçük sanayi işletmelerinde istihdam edilmelerini temine çalışmak gerekeceği neticesine varılmıştı.

Filhakika her yıl (dış memleketlerden gelen göçmenler dolayısıyla) sür'atle artan nüfusuna rağmen, çok kısa bir zamanda, ehemmiyetli bir gelişme hamlesi yapan İsrailde, ekonomik hayatı sevki idare edenler, köylüye, münhasıran ziraatle yüksek bir hayat seviyesi temin edilemeyeceğini düşünerek, hemen her köyde küçük sanayi işletmeleri kurmuşlardır [47]. Fakat İsrail'de ziraatle küçük sanayiın kaynaşması bizim şartlarımızdan farklı şartlar altında vukubuldu. Çünkü gelen göçmenler, umumiyetle geldikleri memleketlerde de imalât faaliyetlerinde bulunmuş kimselerdi. Bundan ötürü ham maddesi İsrail ziraat sektöründe henüz yetiştirilmeyen malların bile derhal istihsaline geçilebildi. Meselâ eskiden, keten bir elbiseye sahip olmak isteyen bir İsrailli, dış memleketlerden ithal edilmiş kumaşı satın alıyor ve elbisesinin sadece terziliği İsrailde ifâ ediliyordu. Daha sonra dokuma fabrikaları kurularak keten ipliği ithal edilmeğe başlandı. Bilâhare iplik fabrikaları da ikmal edildiğinden sadece keten ithali ile iktifa edildi. 1952 den itibaren ise keten ziraatine geçildi ve 1957 de İsrail, dokuduğu keten kumaşların hemen bütün ham maddesini kendisi yetiştirebilecek hâle gelmişti [48]. Demek ki, İsrail ekonomisi, ziraatle sanayi faaliyetlerini atbaşı yürütebilmek hususunda kalifiye işçi fıkdanı gibi menfî bir şartla karşı karşıya bulunmuyordu.

Halbuki, memleketimizde şartlar değişik olduğundan, bu inkişaf tamamen tersine bir istikamette vuku bulabilir. Yani, bizde mevcut ziraî faaliyetlerin devamını teşkil edecek o türlü küçük sanayi faaliyetlerine ihtiyaç vardır ki, bunlar kalifiye işçiliğe ihtiyaç göstermesinler. Çünkü (halıcılık, dokumacılık vesair bazı faaliyetlerde, halkının mühim bir kısmı ihtisas sahibi olan kasabalar istisna edilirse) hemen hemen bütün ziraat bölgelerimizde, ziraî faaliyetlerden artan zaman tamamen boş geçirildiğinden, halk, meslekî bir bilgi isteyen imalât usullerine intibak edebilecek durumda bulunmamaktadır. Binaenaleyh, ancak, ham maddesi ziraat sektörün-

[47] Bk: Dr. Nathan Ben Nathan, Origins of the Labour Economy, Work, cilt: VIII, No: 23, sf. 8, Telâviv, june, 1957.

[48] Bk: David Krivine, İsrail Economy, Work, cilt: IX, No: 27, sf. 8, Telâviv, Nov. 1958.

de istihsal edilen ve kalifiye işçiliğe de ihtiyaç duyurmayan tahin, makarna, şehriye, zeytinyağı veya sabun imalâthaneleri gibi (10 - 50 işçi çalıştıran) küçük sanayi işletmeleri, kasabalarımızda faaliyete geçebilecek işletmelerdir. Sanat işletmeleri ise (köylerde ve kasabalarda hemen hemen hiç bir sanat an'anesi mevcut olmadığından) daha ziyade şehirlerde faaliyet icra edebilirler.

Demek ki, küçük sanayi sektörünün tali faaliyet kollarından olan sanat işletmesi, daha az sermayeye ihtiyaç hissettirmesine rağmen ziraat bölgeleri için müsait değildir. Halbuki küçük imalâthaneler için işçilik bakımından ziraat bölgeleri dahi müsaittir. Fakat bu işletmeler faaliyete geçebilmek üzere (sanat işletmelerine nazaran) hem daha fazla sermayeye ve dolayısıyla daha yüksek krediye muhtaçtırlar, hem de bu krediyi daha uzun zamanda itfa edebilirler. Çünkü, ham maddesi ziraî olan bu işletmeler tabiatın kaprislerine de tabidirler.

O halde, kredi miktarı ve borcun itfa süresi bakımından dahi, mntıklar ve işletmelerin nev'i itibariyle fark gözetmek icap etmektedir. Eğer küçük sanayi sektörünün inkişafından ekonomik ve sosyolojik bakımlardan beklenen faydaların tahakkuku isteniyorsa, ziraat bölgelerinde faaliyete geçebilecek bu türlü küçük imalâthaneler için vaki kredi talepleri karşısında hem miktar hem de vâde itibariyle müsait davranmak ve Türkiye ziraatinin tabiat şartlarındaki intizamsızlık gözönünde bulundurularak hiç değilse 1 - 10 sene vadeli tesis kredileri açmak zarureti vardır.

Görülüyor ki, halk bankacılığı, sadece küçük sanayi sektörü mensuplarının değil, fakat bütün memleketin menfaatlerine hizmet eden ehemmiyetli bir faaliyet koludur ve Halk Bankaları, az gelişmiş memleketlerin iktisadî kalkınmalarında, mahdut imkânlarla, neticeleri itibariyle son derece müessir fonksiyonlar ifa edebilecek olan müesseselerdir.

Ancak, evvelce de belirtmiş olduğumuz gibi, küçük kredi probleminin muvaffakiyetle halli bir taraftan halk bankacılığı mevzuatı ile tatbikatının mükemmellik derecesine bağlı olduğu gibi diğer taraftan da Esnaf Kefalet Kooperatifleri teşkilâtının muvaffakiyetine tesir eden şartların bilinmesine ihtiyaç, göstermektedir. Bu ikinci gayenin tahakkuku hususunda sadece istatistikî verilerden değil, aynı zamanda anket çalışmalarından da faydalanmak zorunda bulunduğumuz içindir ki, mevcut meseleleri bir anket denemesi ile aydınlığa çıkarmaya çalıştık. Müteakip izahlarımızda bu anket denemesinin neticelerini takdime çalışacağız.

ANKET NETİCELERİ

Türkiye küçük sanayi kredisi mevzuunda tertip ettiğimiz anketin sual varakalarının tanziminde rol oynayan âmiller ve bu suallere alınan cevapların tasnifinden elde edilen neticeler hakkında malûmat vermeden evvel, geriye doğru bir bakış atfederek, bundan evvelki izahlarımızda tatbik ettiğimiz metodun mahiyetinden ve bunun anket metodu ile tamamlanması zaruretinden bahsetmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Bundan evvel küçük kredi probleminin Türkiye'de nasıl bir inkişaf seyri takip ettiğini belirtmiş ve tetkiklerimizi bilhassa esnaf teşkilâtı tarihçesi zaviyesinden yürütmeye çalışmıştık. Küçük kredi probleminin sadece devlet yardımı ile değil, fakat esnafın da teşkilâtlanması ile halledilebilecek bir problem olması, bizi, küçük kredi tarihçesi yanında esnaf teşkilâtı tarihçesini de incelemeye ve bu ikisi arasındaki karşılıklı münasebetleri nazarı dikkate almaya mecbur bırakmıştı. Diğer taraftan Türkiye'deki esnaf teşekküllerinin ve küçük kredi meselesinin bugünkü durumunu da tetkik ederek, problemlerini tesbite çalışmış, bu arada Halk Bankası istatistiklerinden ve neşriyatından da faydalanarak bazı hususlarda rakamlara dayanan bilgiler vermiştik. Bu suretle tarihî ve istatistikî metodlardan istifade etmiş bulunuyorduk.

Bu defa, mevzuubahis iki metodun yardımıyla elde ettiğimiz neticeleri anket usulü ile tamamlamaya çalışacağız. Filhakika, sosyolojik araştırmalarda, tarihî metodu kullanmakla güdülen gaye, münferit hadiseleri ayrı ayrı tasvirde ziyade bunların tâbi bulunduğu mükerrer intizamları tespit ve bu suretle günümüzün sosyal ilimler politikasına şu veya bu konuda verilecek istikameti tayin edebilmek olduğuna göre, bu gayenin tahakkuku için sadece geçmişteki vakalardan netice çıkarmakla iktifa edilmeyerek, aynı zamanda, bütün kemmî ve keyfî vasıfları ile bugünün sosyal realitesini de tanımaya zaruret vardır. Küçük kredi meselesinin Türkiye'de arzettiği hususiyetlerin (Kantitatif) veçhesini Halk Bankası neşriyatından ve istatistiklerinden çıkardığımız bazı neticeler halinde evvelce belirtmiş bulunduğumuz için müteakip paragraflarda, aynı mesele hakkında sadece keyfî (Kalitatif) bilgiler elde etmek maksadiyle tertip edilen anket çalışmalarımızın neticeleri hülâsa edilecektir.

En kalabalık şehirlerden en tenha kasaba ve köylere kadar memleketimizin her köşesindeki küçük sanayi erbabı ve esnaf ile temas ederek anket soruları tevcih edebilmenin güçlüğü meydandadır. Bundan ötürü, çalışmalarımıza ışık tutacak olan bilgileri elde etmek için, tanzim ettiğimiz anket sorularını memleketin her mıntakasında yaygın bir vaziyette bulunan Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin idarecilerine tevcih etmek mecburiyetini hissettik. Bu kooperatifler esnaf ve küçük sanayi sektörü mensupları ile, aslı fonksiyonu bu zümreye kredi vermekten ibaret bulunan Halk Bankası arasındaki kredi muamelelerine tavassut eden mahallî müesseseler olmaları, böylece bir taraftan krediyi alan zümre ve diğer taraftan da krediyi veren teşkilât ile sıkı ve yakın münasebet halinde bulunmaları dolayısıyla, bizim için en faydalı malûmatı verebilecek durumdadırlar.

Gerçi, adetleri 120 yi aşan ve hepsine de anket varakası gönderilmiş bulunan bu kooperatiflerden, sadece 21 inden cevap alabilmiş bulunuyoruz. Bu duruma göre, anket çalışmalarımız heyeti umumiyenin ancak %17.5 una teşmil edilebilmiştir. Fakat, gayemiz, tetkik etmek istediğimiz mesele etrafında kalitatif bilgi edinmek ve bazı tipik hâdiseleri bir tasnife tabi tutabilmek olduğuna göre, %17.5 dan ibaret bulunan bu nispetin küçümsenmesi için hiç bir sebep mevcut değildir.

Umumî mahiyetteki bu mülâhazalardan sonra, şimdi, anket sorularının izahına ve alınan cevapların tasnifine geçebiliriz.

Birinci soru, Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin bulunduğu şehir veya kasabalardaki küçük sanayi erbabının umumî yekûnu içinde kredi talebinde bulunanların nisbeti ile alâkalıdır. Gerçi, kredi talebinde bulunup da kredi alamayanlar, esnaf kefalet kooperatiflerinin kayıtlarında gözükmemekte, bu kayıtlar sadece kendisine kredi verilen esnafın miktarını göstermektedir. Binaenaleyh, kredi alabilenler nispetinin umum yekûna nazaran düşük veya yüksek oluşunda başlıca âmil, Esnaf Kefalet Kooperatifine Halk Bankasınca tahsis edilen plâsman miktarıdır. Kooperatifin, bu plâsmanı aşacak miktarda kredi vermesi maddeten mümkün değildir. Fakat, her hangi bir şehirdeki veya kasabadaki küçük sanayi erbabının heyeti umumiyesi içinde, kredi alabilenlerin nispeti, şüphesiz sadece plâsman miktarının değil, başka âmillerin de tesirine tâbidir.

Halk Bankası neşriyatında Esnaf Kefalet Kooperatifine âza olan esnafın bütün Türkiye'de mevcut esnafa nispeti %10 olarak gözükmektedir. Filhakika, Türkiye'de mevcut esnafın miktarı 400.000 - 500.000 tahmin edildiği halde, esnaf kefalet kooperatifleri âzaları yekûnu 40.000 - 50.000 arasındadır. Şu halde, imalci veya mutavassıt tefriki yapılmaksızın bütün esnaf içinde bilfiil kredi alabilenlerin miktarı %10 dan ibarettir. Halk Bankası istatistiklerinden çıkarılan ve bütün memlekete şâmil olup, bir ortalama mahiyetinde bulunan bu bilgi, tipik birimlerin tayini bakımından işimize yarayabilir. Kredi tedarik edebilen esnafın bütün memleket ölçüsünde arzettiği nispet %10 dan ibaret olduğuna göre, bunun altında veya üstünde nispetler arzeden şehir veya kasabalarda, kredi alabilenlerin umum yekûna nispetinin düşmesine veya yükselmesine müessir olan bazı hususî âmillerin mevzuubahis edilebileceği tabiidir. (Fakat burada yekûn tabiriyle sadece imalci değil, mutavassıt esnafı da kasdetmekteyiz. Bütün Türkiyede mevcut küçük sanayi erbabının adedi kat'î surette bilinmediğinden imalci ve mutavassıt esnaf arasında kredi tedarik edebilenlerin nispeti itibariyle bir fark gözetebilmemiz mümkün değildir.)

21 Esnaf Kefalet Kooperatifinden alınan cevaplardan üçünde birinci sualle ilgili olarak verilen malûmat, bu soru tamamen yanlış tefsir edildiğini gösteriyor. Bu itibarla birinci soru bakımından tatmin edici olan anket varakalarının miktarı 18 den ibarettir. Bu 18 anketin 13 ü, kredi talebinde bulunan imalci esnafın bütün imalci esnaf yekûnuna nazaran %10 dan yüksek, mütebaki 5 i ise %10 dan düşük nispetler arzettiği mahallere ait bulunmaktadır.

Evvelce de belirttiğimiz gibi, kredi alabilenlerin nispeti, sadece Halk Bankası tarafından Esnaf Kefalet Kooperatifine tahsis edilen plâsman miktarına değil, fakat daha başka âmillerin de tesirine tabidir. Eğer herhangi bir şehirde veya kasabada mevcut imalci esnaf içinde Halk Bankasından, Kefalet Kooperatifi tavassutu ile kredi tedarik edebilenlerin nisbeti %10 dan düşük ise bu netice üzerinde aşağıdaki sebepler müessir olmuş bulunabilir:

a) Evvelâ, küçük sanayi erbabının, kredinin mahiyetini henüz anlamamış ve faydalarını müdrik bir hâle gelmemiş olması kredi talebinde bulunmasını önleyebilir.

b) İkinci olarak, verilen kredinin miktarının kifayetsiz oluşu, onu, kredi tedarik edebilmek için gerekli formalitelerin zahmetine katlanmaktan vazgeçirebilir.

c) Krediyi kullanma imkân ve kabiliyetinden mahrumiyet ise üçüncü ve ehemmiyetli bir âmil teşkil eder. Bu mahrumiyet kredinin bir ihtiyaç olarak hissedilmesini önler ve bilgisizlik, tembellik gibi sebeplerden doğabilir.

d) Nihayet, imalci esnafın, kredi alarak işletmesini modernize etmeğe ihtiyaç hissetmeksizin, fena kaliteli ve pahalı imalâтта bulunmasına rağmen sürüm yapabilmesine imkân veren hukukî ve iktisadî şartlar da kredi taleplerinin düşüklüğünü intaç edebilir. Mamûllerin kontrol edilmeyişi, imalâтта alâkalı hiç bir cezaî hüküm vazedilmemiş olması, kâr hadlerinin yüksekliği, rekabet azlığı, ithal imkânlarının daralmış bulunması gibi şartlar bu arada zikredilebilir.

İmalci esnaf yekûnuna nazaran kredi talebinde bulunanların %10 dan düşük olduğu bildirilen 5 anket varakasında bilhassa (c) şikkına giren, bilgisizlik, kanaatkârlık gibi sebeplerin tesiri ehemmiyetle belirtilmiştir. İkinci derecede ehemmiyet taşıyan sebep (b) şikkı ile alâkalı olup kredi miktarının kifayetsizliğinden ibarettir. Nihayet, (d) şikkı da sebepler arasında zikredilmiş ve mevzuubahis 5 anketten 2 sinde diğer âmiller meyanında rekabetin mevcut olması, mamûllerin kontrol edilmeyişi, ithal imkânlarının daralmış olması dolayısıyla en fena kaliteli malların bile müstehlik tarafından mecburen satın alınmasını gerektiren şartlar, imalci esnafın kredi talebinde bulunmasını önleyici âmiller olarak belirtilmiştir.

Fakat, acaba aynı sebepler, kredi talebinde bulunan imâlcî esnafın %10 dan yüksek bir nispet arzetmesinde dahi müessir olamazlar mı? Şüphesiz olabilirler. Filhakika;

a) Kredinin mahiyetini, faydalarını ve mânasını idrâk edememek, kredi taleplerinin azalmasını intaç edebileceği gibi çoğalmasına da sebep olabilir. Kredi mefhumunun mânâ ve mahiyetini iyice bilmeyen esnaf, (evini tamir ettirmek, oğlunu evlendirmek gibi) işletmesi ve imalâtı ile alâkalı olmayan şahsî masrafları için dahi (hakikî maksadını gizliyerek) kredi talebinde bulunabilir ve talep yekûnunun yükselmesinde müessir olabilir.

b) Kredi miktarının kifayetsiz oluşu da aynı şahsın müteaddit deaflar kredi talebinde bulunmasına yol açarak talep miktarını arttırabilir.

c) İmalci esnafın bilgili, kâr hırsına sahip ve çalışkan olması yani krediyi kullanma imkân ve kabiliyetlerine sahip bulunması, keza, yekûn kredi talebini yükseltebilir.

d) Nihayet, imalci esnafı kredi alarak işletmesini modernize etmeye ve böylece sürüm imkânlarını çoğaltmaya zorlayan (mamûllerin kontrol edilışı, kâr hadlerinin düşüklüğü rekabet mekanizmasının rahatça işleyişi, ithal mallarının bolluğu gibi) sebepler de kredi talebinin artmasında müessir olabilir.

Kredi talebinde bulunan imalci esnafın %10 dan yüksek bir nisbet arzettiği bildirilen 13 anket varakasında, birinci suale verilen cevapların büyük ekseriyeti kredi taleplerinin yüksekliğine müessir olan sebepler meyanında (b) şikkına girenlere işaret etmektedirler. Şu halde, verilen kredi miktarının (günümüzün şartlarına göre) ehemmiyetsiz bir meblâğdan ibaret bulunması bir çok şehir ve kasabalarda kredi taleplerinin tekerrürüne imkân vermek suretiyle mevzuubahis nispetin yükselmesine müessir olmaktadır.

Yine alınan cevaplara göre (c) grubuna giren âmiller ikinci derecede ve (d) grubuna girenler ise üçüncü derecede ehemmiyet taşımaktadırlar.

Mamûllerin kontrolü, kâr hadleri, rekabet ve ithal imkânları gibi (d) grubuna giren âmillerin bazı şehirlerde kredi talebini arttırma, diğer bazılarında ise azaltma yolunda müessir oluşu, bu faktörlerin mıntakadan mıntakaya veya şehirden şehire hakikaten değiştiği yahut (kâr hadlerinin az veya çok telâkki edilmesi gibi) sübjektif görüşlere göre farklı telâkkilere yol açtıkları şeklinde tefsir edilebilir.

Buraya kadar, birinci sualin neticelerinden bahsetmiş ve muhtelif şehir veya kasabalarda mevcut küçük sanayi erbabının kredi alabilenlerinin yüzde nisbetinin nerelerde memleket ortalamasını teşkil eden nispetten (%10 dan) düşük, nerelerde yüksek olduğunu tespit ederken de memleket ortalaması tabirini münhasıran küçük sanayi erbabına değil, imalci ve mutavassıt esnafın heyeti umumiyesine şâmil tutmuştuk. Böyle hareket etmemiz memleketteki bütün imalci esnafın miktarı hakkında bir fikir sahibi olmayışımızdan ileri geliyordu.

İkinci sualde, imalci ve mutavassıt esnaf arasında bir fark gözetilmiş ve anket varakalarının gönderildiği esnaf kefalet koopera-

tiflerinin buldukları muhtelif şehir ve kasabalarda kredi alabilen esnaf içinde imalci ve mutavassıtların nispeti ile bunların aldıkları kredilerden vaktinde ödenmeyip, takipte olanların nispeti mukayeseli bir şekilde belirmesinin teminine çalışılmıştır. Fakat, mevzuubahis sualin her halde muntazam kayıtları icap ettirecek mahiyette oluşu, cevapların tatmin edici olmasına mani teşkil etmiş ve 21 varakadan sadece 9 unda bir tasnife imkân verebilecek cevaplara rastlamak mümkün olabilmektedir.

Bu dokuz anket varakasından dördü, kredi alan esnaf içinde imalâtle iştigal edenlerin, beşi de mutavassıtların ekseriyette olduğu şehir veya kasabalara ait bulunmaktadırlar. İkinci sualin sorulmasıyla güdülen gaye, mutavassıt ve imalci esnaftan hangisinin ödeme hususundaki kabiliyet ve hüsnüniyetinin fazla olduğunu tespit edebilmektir. Dokuz anket varakasındaki cevaplar gösteriyor ki, bu hususta kat'î bir hükme varmak mümkün değildir. Çünkü, kredi alan esnaf içinde mutavassıtların ekseriyeti teşkil ettiği yerlerden bazılarında takipteki alacaklar hiç yok denecek kadar az olduğu halde, bazılarında çok yüksek bir seviye arz ediyorlar. Aynı durum, kredi alanların ekseriyetini imalci esnafın teşkil ettiği yerlerde de nazarı dikkati çekmektedir. Şu halde ikinci sualin ancak dokuz anket varakasından tam ve mükemmel cevaplandırılmış olması dahi bizim için tatmin edici olmuş ve ödeme kabiliyetinde, esnafın imalci veya mutavassıt olmasının bir rolü bulunmadığı neticesine varabilmemize imkân vermiştir.

Binaenaleyh, kooperatiflerin takipte olan alacaklarının miktarına tesir eden başka sebepler üzerinde durmak icap etmektedir ki, bunlardan en mühimi her halde kredi talep eden esnaf hakkında takip edilen inceleme ve tahkikat usulü olabilir ve bu hususta bir fikir edinmek üzere tertip edilmiş bulunan üçüncü soru de bundan ötürü ikinci soruyla yakından alakalı bulunmaktadır.

Kredi talep eden esnaf hakkında tatbik edilen tahkikat usulleri üçüncü soruda üç grupta mütalâa edilmiş ve esnaf kefalet kooperatiflerinin başkanlarına bu usullerden hangilerini tatbik etmekle oldukları sorulduktan maada hangilerinin daha iyi netice verebileceğine kani bulduklarını ayrıca açıklamaları da rica edilmiştir. Mevzuubahis üç tahkikat usulü esnaf hakkında soruşturma yapma, kendisi ile temas etme (yani işletmesini gidip görme istikbale ait projeleri hakkında fikir edinme, şahsî meleke ve kabiliyetini müşa-

hede etme, mevcutlarını sayma vs.) ile defterlerini kontrolden ibarettir.

21 anket varakasından sadece birinde bu sual cevapsız bırakılmıştır. Mütebaki 20 anketten 12 sinde soruşturma ve (esnafın kendisi ile temas şeklinde ifade edilen) müşahede usulleri, 3 ünde her üç usul birlikte tatbik edilmektedir. En çok tatbik sahası bulan usul «soruşturma» olup, 21 esnaf kefalet kooperatifinden 17 si bu usulü kullanmaktadırlar. Kredi talebinde bulunan esnaf veya küçük sanayi erbabının bizzat kendisi ile temas usulüne incelediğimiz 21 esnaf kefalet kooperatifinden 14 ü müracaat etmektedirler. «Defterleri kontrol» usulü ise sadece dört kooperatif tarafından, diğer kontrol usulleri meyânında kullanılmaktadır.

Üçüncü suale alınan cevapları böylece belirttikten sonra bunları ikinci sorunun cevapları ile mukayese edebiliriz. Böyle bir mukayese kooperatiflerin takipte olan alacaklarının miktarı ile kullandıkları tahkikat usulü arasındaki münasebet hakkında bize bir fikir verebilir. Filhakika, yaptığımız mukayeseye göre en iyi netice veren usul, defterleri kontrol usulüdür. Çünkü, defterleri kontrol usulüne müracaat eden dört kooperatiften ikisinin takipte hiç bir alacakları yoktur. Defterler üzerinde kontrol usulünü diğer usullerle birlikte tatbik eden kooperatiflerin idarecileri bunun en elverişli tahkikat şekli olduğunu belirtmektedirler. En çok kullanılan tahkikat «metodu» ise en elverişsiz metod olarak tavsif edilmeğe müsaittir. Çünkü, alınan cevaplara göre bu usul, esnafı, alış veriş ettiği ham maddede satan toptancılardan veya mamûllerini satın alanlardan değil, umumiyetle dükkân komşularından ve kendisini tanıyanlardan soruşturma şeklinde tatbik edilmektedir. Halbuki, kredi talebinde bulunan esnaf veya küçük sanayi erbabının işletmesini gidip görme, istikbale ait projeleri, şahsî meleke ve kabiliyeti hakkında fikir edinme ve mevcutlarını sayma şeklinde tatbik edilebilecek olan «kendisi ile temas» usulü, «soruşturma» usulünden farklı olarak üçüncü şahıslardan yalan yanlış bilgi edinilmesine değil, fakat kooperatifin vazifeli kıldığı bir şahsın veya heyetin bizzat yapacağı müşahedelere dayandığı cihetle daha fazla itimada lâyıktır. Fakat bu müşahede esnasında dahi tesir altında kalmak ve yanılmak imkânları olabilir. Bu itibarla, işletme faaliyetlerinin neticelerini rakamlar halinde gösteren kayıtlar işletmenin durumu hakkında en itimada lâyık bilgilerin elde edilmesini mümkün kılabilir. Ancak, bir çok anket varakalarında da belirtildiği gibi, kredi talebinde bu-

lunanların çoğu, defter tutma mükellefiyetine tâbi olmadıkları cihetle, defterleri kontrol usulü tatbik imkânları az olan bir usuldür.

Dördüncü soru, Esnaf Kefalet Kooperatifleri idarecilerinin Halk Bankası ile olan münasebetlerinde nasıl bir değişikliğin vukunu arzu ettikleri hususunu tespit maksadiyle sorulmuştur. Bu soruya alınan cevaplar halihazırda şu meselelerin halledilmeğe muhtaç olduğunu gösteriyor.

a) Vâde kısa (umumiyetle 6 ay), kredi miktarı azdır. Binaenaleyh kredi miktarının arttırılması ve borcun itfa süresinin de uzatılması lâzımdır.

b) Verilen 2500.— lira kredinin 500.— lirası kooperatife sermaye hissesi olarak yatırılmakta ve mütebaki 2000.— lira ortağın kendisine verilmektedir. Ancak, kooperatif idare heyetince ortaklığa kabul edilen kimselerin, ortaklığa kabulü keyfiyeti ayrıca Halk Bankasının tasdikine de tâbidir. Halbuki, tahkikat yapan ve kefalet deruhte eden esnaf kefalet kooperatifi olduğuna göre, ortaklığa kabul keyfiyetinin ayrıca Halk Bankasının da tasdikine tabi tutulması lüzumsuzdur.

c) Halk Bankası büyük ticaret erbabına verdiği kredileri azaltmalı, küçük sanayi ve ticaret erbabını korumalıdır.

d) Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin bulunduğu bazı kazalarda Halk Bankası şubesi mevcut olmadığından vilâyet merkezine gidip gelme, zaman kaybına sebep olmaktadır. (Bu kazalar bankanın şube açmasına imkân verebilecek durumda iseler, itirazın haklı telâkki edilmesi mümkündür.)

e) Halk Bankası (pek az nispette de olsa) normal kredi miktarından daha yüksek miktarda ve daha müsait şartlarla «kalkınma kredisi» vermekte fakat bu kredi ihtiyaca ve kabiliyete göre değil, bir nevi piyango gibi kur'a usulü ile dağıtılmaktadır. Bu kredinin dağıtılışı kur'a usulü ile olmamalıdır.

f) Halk Bankası, verdiği krediler için %7 faiz almakta, buna mukabil Banka Kefalet Kooperatiflerinin bloke sermayelerine %2,5 faiz vermektedir. Banka verdiği kredinin faiz haddini daha düşük tutmalı, Kefalet Kooperatiflerinin bloke sermayelerine ise hiç değilse diğer bankaların uzun vadeli mevduat için ödedikleri nispetten faiz ödemelidir.

Bu tenkit ve itirazlar Halk Bankası muamelâtının tek taraftan, sadece Esnaf Kefalet Kooperatifleri cephesinden görünüşünü aksettirmekle beraber, hiç değilse halle muhtaç meselelerin nev'i hakkında bir fikir vermeleri itibariyle kıymet taşımaktadırlar.

Beşinci soru, bilhassa sanatkârlarla alâkalı olmak üzere sorulmuştur. Hiç kefalet göstermeyen, fakat aldığı krediyi ödeyebilecek kabiliyete ve ahlâka sahip bulunan esnafa bazı memleketlerde «şeref kredisi» açılmakta ve hemen daima muvaffakiyetli neticeler elde edilmektedir. Memleketimizde bu usulün benimsenmesi bilhassa usta sayılabilecek derecede sanat bilgisine sahip olan fakat maddî imkânlardan mahrumiyeti sebebiyle bir atelye açmadığı için başkasına ait bir atelye veya dükkânda kalfa veya usta durumunda çalışan sanat erbabının himayesi bakımından faydalı olabilirdi. Sanat işletmelerinde muvaffakiyetin esas unsuru, sanat bilgisi olduğuna göre, ufak bir sermayeden mahrumiyet sebebiyle ustalık bakımından müsait durumda bulunan kimselerin başkalarına tabi olarak çalışmaları, bunların çalışma gayretini kırarak bilgi ve kabiliyetlerinden tam istifade sağlanmasına mani olabilir. Binanenaleyh, şeref kredisi sadece krediyi alan için değil, fakat cemiyet bakımından dahi bir ihtiyaçtır.

«Şeref kredisi» tabirini yabancı bir tabir olarak karşılamayan cevaplara 21 anket varakasından sadece ikisinde rastlamış bulunuyoruz. Fakat bu cevaplardan birinde hiç kefalet göstermeyen, buna mukabil aldığı krediyi ödeyebilecek kabiliyet ve ahlâka sahip bulunan esnaf ve sanatkârlara, kooperatif statüsü hükümleri gereğince eskiden kefilsiz kredi sağlanmakta olduğu, ancak, ortaklar arasında bazı suizanlara sebebiyet verdiği için halen bu usulün terkedilmiş bulunduğu belirtilmektedir. Adana'ya ait bulunan diğer anket varakasından ise 20 kadar esnafa şeref kredisi verildiği ve iyi neticeler elde edildiği belirtilmektedir.

Altıncı soru, müstahsil esnafın müstahsil olmayan esnafa nazaran daha çok veya daha az kredi müracaatında bulunmasına müessir olan sebepleri tesbit etmek maksadiyle sorulmuştur. Alınan cevaplara göre müstahsil esnafı (yani küçük sanayi erbabını) fazla kredi talebinde bulunmaya sevk eden sebepler şunlardır:

a) Ham maddenin basit âletlerle mamûl hâle gelebilmesi zamanı ihtiyaç gösterdiğinden kâr az olmaktadır. Binaenaleyh istihsal faaliyetini süratlendirmek, bunun için de yeni usullerin tatbiki-

ne geçebilmek üzere makine ve âletler satın almak lâzımdır. Halbuki sermayesinin devir sürati yüksek olan mutavassıt esnaf için böyle bir ihtiyaç mevzu bahis değildir.

b) Eskiden bir sanatkârın kendi imkânları ile satın alabildiği âlet ve edevat bugün kolay kolay satın alamıyacağı kadar pahalıdır. Binaenaleyh bu durum da küçük sanayi erbabını kredi tedarik etmeye sevkeden sebeplerden birini teşkil etmektedir.

c) Ham madde fiyatları devamlı surette yükseldiği ve imalât da zamana ihtiyaç gösterdiği için sanat erbabı kendisine oldukça uzun bir zaman yetecek kadar ham maddeyi stok etmek temayülüne kapılmaktadır.

d) Ham maddesi veya sıklıkla yenilenmesi gereken istihsal vasıtaları yahut bunların yedek parçaları dışarıdan ithal edilen bazı sanatlarda döviz sıkıntısı sebebiyle istihsalin duraklamalara maruz kalması mümkün olduğundan, bu âmil dahi küçük sanayi erbabının stok yapma temayülünü kuvvetlendirmektedir.

e) Küçük sanayi işletmeleri daha ziyade mahallî ihtiyaçlar için çalışmakta ve mamûllerini ziraat bölgelerinde satmaktadırlar. Ziraat faaliyetlerle geçinen nüfus senenin muayyen zamanlarında (yani sadece hasat mevsiminde) gelir elde ettiği için veresiye satış zarureti hâsıl olmakta, bu durum, küçük sanayi erbabının sermayesinin dağılmasına ve dolayısıyla krediye ihtiyaç duymasına yol açmaktadır.

Diğer taraftan müstahsil esnaf tâbir ettiğimiz küçük sanayi erbabının müstahsil olmayan esnafa nazaran daha az kredi talebinde bulunduğu yerlere ait anket varakalarında bilhassa şu iki sebebin rolüne işret edilmektedir:

a) Müstahsil esnaf muhafazakâr ve kanaatkârdır.

b) Müstahsil esnafın adedi mutavassıt esnafa nazaran azdır.

Yedinci sual, çok ehemmiyetli bir meselenin aydınlatılması maksadiyle sorulmuştur. Bu mesele, istihsal kooperatiflerinin veya müteselsil kefalet esasına göre teşkil edilmiş sanayici esnafı gruplarının esnaf kefalet kooperatifleri nezdinde vaki müracaatlarının münferiden kredi talebinde bulunanlara tercih edilmekte olup olmadığı meselesidir.

21 anket varakasının hemen hepsinde kooperatif statüsü gereğince hakikî ve hükmî şahıslar arasında bir fark gözetilmediği be-

lirtilmiştir. Bu itibarla tek bir şahıs da müteaddit âzaları bulunan bir istihsal kooperatifi de kefalet kooperatifine müracaat etse aynı miktarda kredi alabilecektir. Bu şartlar altında, müştereken bir tesis kurmak isteyen müstahsil esnafın veya bir istihsal kooperatifi âzalarının, müracaatlarını ayrı ayrı yapmaları icap edecektir. Fakat o takdirde de bu müracaatların aynı tarihte neticelenmesi ihtimali zayıf olacaktır. Bundan ötürü 21 esnaf kefalet kooperatifinden gelen cevapların içinde sadece ikisi bu türlü teşebbüslerin muvaffak olduğunu belirten misaller ihtiva etmektedirler. Bunlardan birincisinde münferiden aldıkları kredilerle bazı mensucat boyacılarının bir apre tesisi kurmaya ve dondurmacı esnafının da bir buz fabrikası tesis etmeye muvaffak oldukları, ikinci anket varakasında ise 1954 de 23 şekerinin müştereken bir makine satın almak için kredi talebinde buldukları belirtilmekte ve (makineyi kullananlar amortisman payını muntazaman kooperatife ödemekte oldukları cihetle) bu türlü müracaatların Esnaf Kefalet Kooperatifinin yararına olduğu ilâve edilmektedir. Fakat 21 kooperatiften gelen anket varakalarında sadece üç misale tesadüf edilmesi, her halde ümit kırıcıdır ve bu türlü müracaatların teşvik edilmesi lâzım geldiği kanaatini telkin edecek mahiyettedir.

Sekizinci sualimiz Birlik Kooperatifi ile alâkalı bulunmaktadır. Mevzuubahis sualde anket varakasının gönderilmiş bulunduğu kooperatifin, birlik kooperatifine dahil bulunup bulunmadığı, dahilse veya değilse, bu türlü hareket etmede rol oynayan sebeplerin neler olduğu sorulmuştur.

21 esnaf kefalet kooperatifinden gelen cevapların 17 sinde Birlik Kooperatifine dahil oldukları, 2 sinde dahil olmadıkları bildirilmiş, mütebaki iki kooperatif, suali cevapsız bırakmışlardır. Suale menfi cevap verenler birliğe dahil olmanın malî külfeti arttırdığını, bu sebeple dahil bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Birliğe dahil olanların ise (alınan cevaplara göre) bu türlü hareketlerini iki sebebe bağlamak mümkündür:

- a) Kendilerine tahsis edilecek plâsmanı arttırmak.
- b) Halk Bankasına karşı menfaatlerinin tek elden müdafaasını temin etmek.

Bu sebeplerden birincisi kooperatiflerin kısa vadeli, ikincisi uzun vadeli menfaatlerine taallük etmektedir. Hattâ, birinci sebep, bir bakıma, birlik hareketini baltalayıcı bir rol de oynayabilecek

mahiyettedir. Çünkü eğer kefalet kooperatiflerini Birliğe bağlayan sebep kendilerine tahsis edilen plâsman miktarını arttırmak ümidinden ibaret bulunuyorsa, Halk Bankası, bölge hususiyetlerini nazarı dikkate almaya mecbur olduğu cihetle bütün kefalet kooperatiflerinin plâsmanını aynı anda yükseltmek imkânlarını bulamayacağından kooperatiflerin Birliğe sırf bu ümitten doğan bağlılıkları, bazı ahvalde ümitsizliğe inkılâp edebilir ve birliğe karşı itimatsızlığa yol açabilir. Nitekim alınan cevapların bazılarında kefalet kooperatifi başkanları plâsmanlarının arttırılması ümidiyle birliğe dahil olduklarını, fakat bundan müspet bir netice elde edemediklerini bildirmişlerdir.

Şu halde, kooperatiflerin evvelâ uzun vadeli menfaatlerini göz önünde bulundurarak sırf Halk Bankasına karşı haklarının tek elden müdafaa edilmesini temin maksadiyle birliğe dahil olmaları ve bu gayeyi tahakkuk ettirdikten sonra bankanın kapitalist mahiyetteki muamelelerini azaltarak, esnaf kredisi plâsmanlarını arttırmasını temine çalışmaları lâzımdır. Yoksa, bu gaye tahakkuk etmeden her bir kooperatifin kendi plâsman limitinin arttırılmasını istemesi, bunların yekpâre bir kuvvet teşkil etmelerini önler ve beklenen neticelerin elde edilmesi imkânlarını da ortadan kaldırır.

Dokuzuncu sual, küçük sanayi erbabını alâkadar eden bazı meselelerde Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin yol gösterici hususî bir servisleri mevcut olup olmadığının tespiti maksadiyle sorulmuştur. Bunlar, modası geçmek üzere olan sanatların veya muayyen bir sanatın artık müstehlik tarafından tutulmaması muhtemel modellerinin veya şekillerinin değiştirilmesi, modernleştirilmesi gibi meseleler olabilir ve kredi için müracaat eden esnafın durumu ve istihsal metodlarını tahkik eden Esnaf Kefalet Kooperatifleri onu, zamanın şartlarına daha uygun bir istihsal tarzını tatbik teşvik edebilirler. Böyle bir sual anket varakalarına eklenirken cevapların menfi olacağı tahmin edilmişti. Nitekim 21 anket varakasından hiç birinde esnaf kefalet kooperatiflerinin bu türlü meselelerle alâkadar olduklarına dair bir kayıt mevcut değildir. Alınan cevaplara göre bu alâkasızlığı icap ettiren sebepler şunlardır:

a) Bazı Esnaf Kooperatiflerinin buldukları yer icabı (yani civarı ile alâkası mahdut olan, karayollarının kavuştuğu noktalardan uzak veya deniz yolundan istifadesi güçlük arzeden yerlerde faaliyette bulunmaları sebebiyle) halkın ihtiyaçlarında ve taleple-

rinde değişiklikler vukubulmaması böyle bir servisin kurulmasını lüzumsuz kılmaktadır.

b) Üstelik küçük sanayi erbabı muhafazakârdır ve alıştığı usulleri veya model ve tipleri kolay kolay terkedemez.

c) Bütün bu menfi şartlara ilâveten Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin maddî imkânlarının da mahdut oluşu böyle bir servisin faaliyete geçirilebilmesine mani teşkil etmektedir.

Onuncu soru, Esnaf Kefalet Kooperatiflerine köylerden müracaat vaki olup olmadığı, bu türlü müracaatlar vukubuluyor ise ne şekilde, yani münferiden mi yoksa müteselsil mesuliyetli gruplar halinde mi vukubulduğu ve bu isteklerin nazarı dikkate alınıp alınmadığı hususlarında bilgi edinmek maksadıyla sorulmuştur.

Bu suale alınan cevapları esas itibariyle iki grupta mütalâa etmek mümkündür.

a) Bazı Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin başkanları, civar köylerde dokumacılık, kilimcilik, çorapçılık, fanilâcılık gibi faaliyetlerin icra edildiğini ve köylerden kredi müracaatlarının vaki olduğunu bildirmişlerdir. Ancak, köylerden kredi müracaatı olduğu bildirilen bu cevapların sadece birinde, müracaat sahiplerine münferiden kredi verilebileceği, diğerlerinde ise kredi verme imkânının mevcut olmadığı belirtilmektedir. Bu imkânsızlığın sebepleri şunlardır:

1) Plâsman azlığı sebebiyle köylerin zarurî olarak ihmal edilmesi,

2) Kooperatif statüsü gereğince ancak belediye hudutları dahilindeki esnafa kredi verilmesi.

b) İkinci bir gruba ithal edebileceğimiz cevaplar, köylerden hiç bir kredi müracaatının vaki olmadığını bildiren cevaplar olup, bu durumu şu sebeplerle izah etmektedirler:

1) Ziraat Bankasından sağlanan krediler yalnız ziraî istihsal için kullanılmamaktadır. Köylü, Ziraat Bankasından tedarik ettiği kredilerden istese, sanat icrası için gerekli cüz'î sermayeyi de ayırabilir.

2) Köy halkı hemen hemen %99 çiftçidir ve adedi pek az olan köy esnafının da ekserisi şehirden giden seyyar esnaf veya küçük sanat erbabıdır.

Fakat, bu cevapların tatmin edici mahiyette olmadıkları meydandadır. Çünkü Ziraat Bankası ile Halk Bankasının fonksiyonları birbirinin aynı değildir. Binaenaleyh, Ziraat Bankasının mevcudiyetine güvenerek köylerde ve kasabalarda küçük sanayi inkişafı için, halledilmesi zarurî bulunan küçük kredi problemine halledilmiş gözü ile bakamayız. Hattâ köylerde hiç bir küçük sanat bilgisinin mevcut olmaması keyfiyeti dahi, bizi bedbinliğe sürüklemelidir. Evvelce de belirtildiği gibi, şehirlerden vaki taleplere nazaran, vade ve kredi miktarı itibariyle daha müsait karşılanmaları, Halk Bankası tarafından temin edilmek şartıyla, ziraî ham maddeleri işleyerek mahallinde değerlendirmek üzere küçük imalâthaneler kurulması gayesile köylerden vaki olan kredi müracaatlarını müspet karşılamak, hattâ teşvik etmek, sadece ziraî mıntakalar halkının değil, fakat millî ekonominin de kalkınmasına hizmet eden bir hareket olacaktır.

N E T İ C E

Küçük sanayi ekonomik ve sosyolojik bakımlardan haiz olduğu ehemmiyet, mevzu bahis sektörün, sayısı mahdut mensuplarının iktisadî durumlarını salâha kavuşturabilmek için değil, millî iktisadî kalkınmamız bakımından mevzu bahis edilebilecek mahiyettedir. Bundan ötürü, (faydalı neticeler verebilecek) bütün tedbirlere müracaat edilerek, küçük sanayi faaliyetlerinin ve dolayısıyla millî sınaî istihsalin arttırılmasının temini, ziraat sektörünün de daha fazla canlılığa kavuşmasını intaç edeceği cihetle, millî ekonomimizin muvazeneli bir inkişafa mazhar olabilmesinin başlıca şartını teşkil etmektedir.

Küçük sanayi erbabının kredi ihtiyaçlarının karşılanması ise bu konuda mevzu bahis edilebilecek tedbirlerin, ihtimal en mühimi telâkki edilebilir. İsmindeki küçük» sıfatına rağmen, «Küçük Kredi» probleminin, hakikatte memleket ölçüsünde ehemmiyeti haiz «büyük» meselelerin düğüm noktasını teşkil ettiği hiç bir zaman unutulmamalıdır.